ULUDAĞ

Bursa Halkevi Dergisi

4

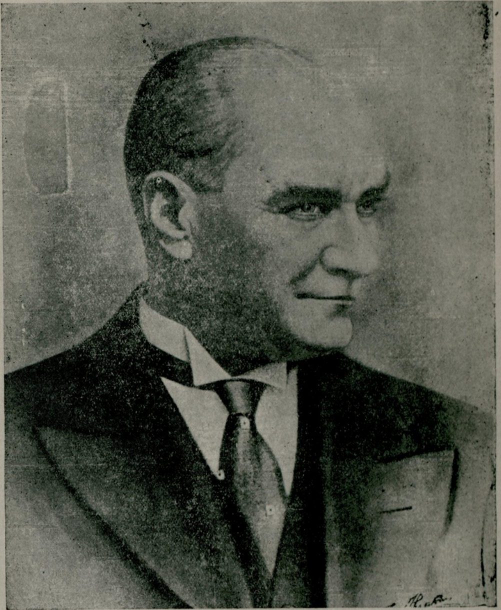

Sayı: 23

İki ayda bir çıkar

İÇİNDEKİLER

Halkevi Dil - Tarih - Edebiyat Komitesi tarafından çıkarılır.

Büyük Kurtarıcı Ebedi Şef Atatürk

Sayı : 23 *Eylül 1939*

ULUDAĞ

Bursa Halkevi Dergisi

Bursa nasıl işgal edildi.
ve nasıl kurtuldu.

Nazım Yücelt : Öğretmen

16 Mart 1920 tarihinde İstanbulun resmen itilâf devletleri tarafından işgalinden sonra, 23 Nisan 920 tarihinde Büyük Millet Meclisi açılmış, ve Türklerle yapılacak olan sulh muahedesinin ancak meclis ile yapılabileceğini 27 Nisan 920 tarihinde bütün cihana ilân etmişti.

İtilâf devletleri, Almanlarla (28 Haziran 919) tarihinde Versay; Avusturyalılarla (10 eylül 919) tarihinde Sen - Jermen; Bulgarlarla (27 teşrinievvel 919) taaihinde Noyi; Macarlarla (4 haziran 1920) tarihinde Tiryanon sulh muahedelerini akdetmişlerdi, ve sıra Osmanlı imparatorluğuna gelmişti.

22 Nisan 920 tarihinde Osmanlı devletinden sulh murahhaslarını seçmelerini istemekle beraber, 11 mayıs 920 tarihinde (Sevr, muahedesinin) metnini de hükûmete tevdi etmişlerdi.

Anadoluda kurulan yeni hükûmetin sulh muahedesinin akdinde itilâf devletlerini müşkülâta sokacağı önceden kestirilmişti. Bunun en bariz delili de Büyük Millet meclisinin 27 nisan 920 tarihindeki kararı idi. İtilâf devletleri sulhu kolayca tatbik etmek için evelemirde Anadoluda teşekkül etmekte olan yeni Türk devletini süratle kuvvetten düşürmeyi, ve dağıtmayı düşünüyorlardı. Netekim 1920 yılında Anadoluda yer yer isyanlar çıkmakla beraber bir taraftan da Yunanlıların işgal ettikleri İzmir mıntakasından şimale doğru yeni bir işgal hareketi görülüyordu.

Yunanlıların İzmirden şimale doğru yeni işgal hareketleri; itilâf devletlerinin İstanbul hükûmetine tetkik etmek üzere Sevr muahedesini tevdi ettikleri 11 - mayıs - 920 tarihi ile adı geçen muahedenin Osmanlı murahhasları tarafından imzalandığı 10 - ağustos - 1920 tarihi arasına rastlar.

11 Mayıs — 10 ağustos 920 tarihleri arasında, 22 haziran 920 de geniş işgal için taarruza başlanır. Ancak işgal hareketinden önce İngiliz başvekili Loid Corç ile Yunan başvekili Venizelos arasında ceryan eden siyasî müzakereler bu işgal hareketinin başlıcası olmuştur. 1 / 12 / 922 tarihli Le Matin gazetesinden naklen profesör Yusuf Hikmet Bayor inkılâp derslerinde şöyle anlatıyor :

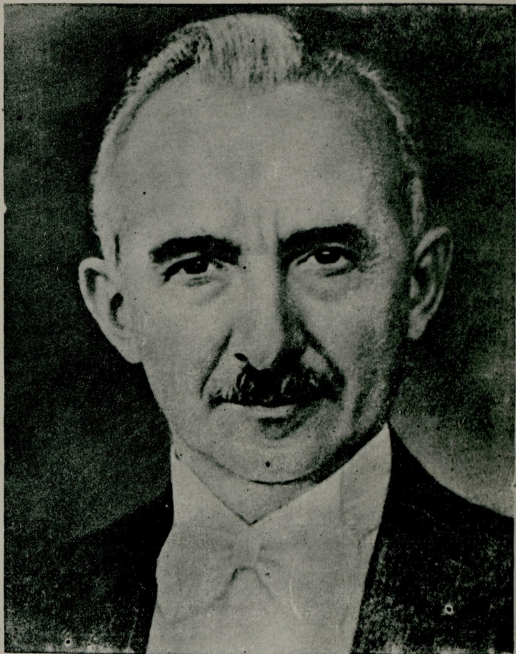
[Sulh muahedesini, kendi takdirlerince bizim tarafımızdan kabul edilebilecek bir şekle ifrağ etmek, yani aleyhimizdeki hükümlerini biraz hafifletmek isteyen Fransız ve İtalyanların (1) teşebbüslerine manı olmak için vaki mesaisini anlatan Venezilos der ki :

« Bütün avakıbini iyice tetkik ettikten sonra millî tarihimizin bu mühim anında Loid Corca beyan ettim ki, İzmitteki İngiliz kuvvetlerine yardım için yalnız bir fırka göndermekle iktifa değil, cephemiz önünde bulunan Kemal ordusunu ordumuzla ezecek ve Kemal akınlarına karşı Marmarayı temin edeceğim. Muvaffakıyetlerimizden sonra Kemalin pirestiji azalacak ve sulh muahedesinin imza ve tatbiki muhakkak olmasa bile kuvvetle ihtimal dahiline girecektir. Yunanistanın bu iş için müttefiklerden hiç bir yardım istemediğini söyledim.

İlâve ettim ki bu hareketle sulh muahedesinin imza ve tatbikini temin edemezsem Yunan kuvvetlerinin miktarını tezyit etmeyi üzerime alacağım. Şöyle ki halen Türkiyede bulunan İngiliz kuvvetlerile birlikte ordularımızı askerce tatbik etmek mümkün olsun bu taktirde gerek paraca ve gerek techizatça İngilterenin yarnımına mühtaç olacağım ve bu ehemmiyetli kuvveti, Yunan milletinden isteyebilmem için Türkiyenin taksimine karar verilmeli ve Türkler Anadolu yaylasına atılmalıdır. Tekliflerimi Loid Corca ka-

---

(1) Fransız ve italyanlar Sevr muahedesinin, Türkler tarafından kabul edilmesi için bazı hükümlerin hafifletilmesine taraftardılar.

Millî Şefimiz İsmet İnönü

General Şükrü Naili

Bursaya ilk giren kıtanın öncüleri

kûl ettirmeğe muvaffak oldum. Ve onun sayesinde Bulonyada bize verilen müsaadeyi istihsal ettik. »

Bulonyada verilen bu müsaade ,22 haziran 920 tarihinde başlayan genişleme taarruzu hakkındadır.

Venizelos 15 haziran 1920 tarihinde, yani yeni işgal taarruzundan bir hafta evvel Londradan Atinaya şöyle bir telgraf çekmiştir tamamile gizli ve şahsî şifre, bizzat nazır tarafından halledilecektir :

« Dün akşam Londraya geldim. Davet üzerine İngiliz başvekilinin yanına gittim. Sulh muahedesinin imzası, Türkiye tarafından reddedildiği veya muahedenin tatbikinde imkânsızlık zuhur ettiği taktirde müracaat edilecek vesaiti zamanında tetkik etmek için şimdiden geldiğimden dolayı başvekil memnun oldu. İtalyaya güvenilmemesini, muahedenin tatbikine iştirak etmeyeceğini, hatta ademi tatbikînden memnun olacağını ve kendisini mesû'l ettirmeyecek bir surette Türkleri muahedeyi redde teşvik edeceğini söyledi.

Mösyö (Milran) samimîdir. Fakat Fransız efkârı umumiyesi sulh şartlarının tatbiki için Türkiyeye yeni bir ordu gönderilmesini zor kabûl edecektir. İngiliz başvekilinin kendisi dahi İngiliz hariciye nezaretile İngiliz askerî mahafili tarafından ihdas edilen müşküller karşısındadır. Bu makamlar bundan elli sene evvel Dizraeli tarafından Türkiyeye izhar edilmiş olan dostane fikirlerle mütehallidirler. Binaenaleyh başvekil Yunanistanın sulh şeraitini Türkiyeye tatbik için icap eden askerî tazyiki yapmak arzusunda olup olmadığını ve kâfi askerî kuvvete malik bulunup bulunmadığı hakkındaki kanaatlerimi sordu. Türkiye kuvvetlerinin mühim olmaması dolayîsile hiç tereddütsüz cevap verdim. Yunanistan icap eden kuvvetlere maliktir, iki garp devleti ile veya hiç olmazsa İngiltere ile teşriki mesaî edebildikçe lâzım gelen gayreti sarfetmek hususundaki azmini isbat edecektir. Başvekil İngiliz erkânı harbiyesinin, Türk mukavemetini hakikatin fevkinde görmekte olduğuna kendisini ikna için İngiliz hariciye nazırı ile aynı tarzda konuşmamı rica etti. Bu sefer Yunanistandan maneviyatım mütezelzil bir halde ayrıldığımı biliyorsunuz. Bilhassa muhaliflerimizin aldıkları vaziyet sebebile ordu vahdetini takviye ve itmam için ihtiyat efradı şimdiden şilâh altına çağırmağa cesaret edemiyoruz. Bu şerait dahilinde muahedenin imzasını teshil yolunda İngilterenin mütalebatımızı tadil için tavsiyede bulunması muhtemeldir. Fakat İngiliz başvekili Yunanistanın müşareketi ile Türkiyede sulhün tamamii tatbikine hazır bulunduğundan meseleyi bütün açıklığı ile Yunan milletine açabileceğimi zannediyorum.

Yunan milleti, millî mutalebatımızın tamamile hakikate isali için icap eden kuvveti vermeyi kabûl edecektir. Şurası iyice anlaşılmıştır ki, eğer Türkiye imzayı reddeder, ve biz de sulhü tatbik için kuvvet sarfedersek bir

taraftan Pontosu, diğer taraftan Ermenistanı ihtiva eden bir devleti müttehidenin teşkili, diğer taraftan belki Türklerin İstanbuldan uzaklaştırılması, ve Yunanistanın Edremit sahillerine kadar yayılması şeklinde şeraitin lehimize tadil edileceğini zannederim. Her halde Türkiyede büyük devletlerinkine muadil bir kıt'a işgal edeceğimi, ve boğazların nezaretini istihsâl edeceğimi ümit ediyorum. Şurası aşikârdır ki 1917 dekine muadil malî bir muavenetle masarifi harbiyenin Türkiyeye yükletilmesini isteyeceğim.

Bu meseleler hakkında mutabık iseniz fikirlerinizi ve mevcut boşlukları doldurmak için üç veya dört sınıfın çağrılması, ve en aşağı iki fırkanın silâh altına alınmasının mümkün olup olmadığını bildirmenizi rica ederim, » (2)

Venizelos

Venizelos zekâsile Türklerin Sevr muahedesini imza etmiyeceklerini takdir etmiş ve Fransızlar'a İtalyanların, muahedenin bazı maddelerini hafifletmek istemelerini göz önünde tutarak Loyit Corca hulûl etmesini bilmiş ve İngiliz nazırlarile askerî ricalini ikna ederek adı geçen muahedenin tatbikını Yunanistan adına taahhüt etmiştir.

Bu taahhüt üzerine 22 Hazîran 1920 tarihinde (üç fırka ile iki koldan Akhisar—Soma istikametinde; iki fırka ile Salihli istikametinde bir fırka ile de Aydın cephesinden taarruz ettiler. Düşmanın şimal kolu 30 Haziran 920 de Balıkesire girdi, ve suvarileri 2 Temmuz 920 de Kirmastı ve Karacabeyi işgal etti. Bu düşman karşısında bulunan 61 ve 56 ıncı fırkalarımız Uluabat köprüsünü tahrip ederek Bursa istikametine çekildi. Düşman takibe devam ederek Bursayı da işgal etti. Ve ileri hatlarını Dimboz—Aksu hattına kadar sürdü. Bunun karşısındaki kuvvetlerimiz fazla sarsıldı. Eskişehire kadar çekildi. Bu harekât esnasında İngilizler, 25 Haziran 920 Mudanyaya, ve 2 Temmuz 920 de de Bandırmaya birer müfreze çıkardılar) (3) Bursa 8 Temmuz 920 tarihinde Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve bu işgal üzerine birinci Büyük Millet Meclisinde uzun dedikodular olmuş idi, meclisin 13 Temmuz 920 tarihli 41 inci içtimaında Bursa kumandan ve valisinin divana verilmesi isteniyordu. Bursanın işgali hakkında o zamanki Genel Kuamay Başkanı mecliste izahat verdi. Fakat hatipler bu izahatı kâfi görmediler. Nihayet Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal uzun ve müdellel izahat verdikten sonra mesele halledildi. Bilhassa beyanatında demişti ki (felâket başa gelmeden evvel, onun esbabı mania ve müdafaası düşünülmek lâzımdır. Geldikten sonra teemmülün faidesi yoktur; Yunan taarruzu vaki olmadan evvel, vukuu, kuvvetli ihtimal da-

---

(2) (Yeni Türkiye devletinin haricî siyaseti) Yazan: Yusuf Hikmet Bayor S. 47-48
(3) Nutuk : 1027 Tabı Sahife : 289.

Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak

hilinde idi..... Gerçi Bursada terki zaruri bir fırka, Adapazarı isyan mıntakasına sevkolunan iki fırka, Hendekte ınhilâl eden bir fırka, yani dört fırka, Zile, Yenihan mıntakasında isyanla uğraşan bir fırka ve bütün bu nizamiye kuvvetlerine muavenet eden müfrezeler, cephede bulundurulabilseydiler, ihtimal düşman taarruzu bu derece terakki edemezdi. Fakat, memleketin sükûneti, milletin emeli halâsı noktasında vahdet ve tesanüdü temin olunmadıkça, haricî bir düşmanın payi istilâsını durdurmağa çalışmak ne kabildir, ve ne de bundan esaslı bir faide ve netice memûldür..... Vaziyeti muhakeme ederken ve tedbir düşünürken, acı olsa da hakikati görmekten bir an fariğ olmamak lâzımdır. Kendimizi ve bir birimizi aldatmak için lüzum ve mecburiyet yoktur. Biz vaziyetin ve cephelerin ihtiyacatından gafil değiliz.) (4)

30 Ağustos 1922 Başkumandan meydan muharebesinden sonra düşman ordusu tamamen bozuldu. Bozgunluk bütün düşman cephesine sirayet etti.

10 Eylul 922 tarihinde öğleden sonra Bursada buluuan Yunan fırkaşı Bursayı boşalttı. 11 Eylul 922 sabahı 61 inci fırka öncüleri Bursaya girdiler. Bu suretle 2 sene 2 ay 2 gün işgâl altında kallan Bursa kurtuldu.

---

(4) Nutuk. 927 Tabı. Sahife : 291—202

8 Temmuzdan 11 Eylula

Erturan Uguralp
Öğretmen

Cihan harbini Mondoros mütarekesi tamamlamıştı. Osman oğulları beşer tarihine bir ihanet vesikası daha hediye etmişlerdi. Mütarekenin filî bir neticesi olarak boğazları giren kontrol heyeti, takındığı tavru hareketile bir sefer heyetinden başka bir şey olmadığını ılân eylemiş gibiydi. Bu korkunç vaziyet karşısında hükûmet, çatırdayan saltanat binasının temellerini güya çöküvermekten kurtarmak için Cihan harbinin galiplerinden merhamet dileniyordu.

İstilâcı bir kuvvetin mağlûplara merhamet etmiyeceğini bile kestiremiyen bu teşekkülün aczi karşısında Anadolumuz, nüfuz mıntakalarına bölünerek parçalanıyordu. yer yer toplanan millî kuvvetler bu memleketin hiç bir suretle esareti kabûl edemiyeceğini bütün dünyaya haykırıyor, ve üzerlerine saldıran en modern silâhlarla mücehhez Avrupa ordularına arslanca göğüs geriyordu.

Osmanlı hükûmeti bu millî kuvveti kırmak için Anzavur Ahmet adlı vatansızı büyük bir salâhiyetle Bandırmaya gönderdi. Anzavur kuvvetleri Karacabeye ve Kirmastıya kadar ilerledi. Fakat az bir zaman zarfında Türkün kırılmaz kudreti karşısında geriye çekilmiye mecbur oldu.

Bunun üderine (Kuvayi milliye) yi yandan vurmak için Yunan ordusuna Marmara sahillerinden de ihraç yaparak ilerlemesi emri verildi. İşte bu vaziyet Bursalıları cidden şaşırtmıştı.

Bununla beraber Bnrsa halkı işgalden bir gün evveline kadar nasıl bir felâketle karşı karşıya bulunduğunu bilemiyordu. O gün mütereddit adımlarla Setbaşı köprüsüne doğru ilirleyordum. Bir arkadaş yanıma sokularak «Anzavur geliyor azizim Anzavur!»

Dedi ve ilerledi. İngiliz ordusu-

nun Mudanyayı işgal ettiğini, Fransızların Gemlik taraflarından yürümekte olduğunu da söyleyenler vardı. Bir kaç gün evvel Yunanlıların Susurluk istikametinden Bursa üzerine yüklenmekte olduklarını da haber almıştık. Öyle ise ne oluyoruz, gelenler kimlerdi ! ?

Evet, memleket işgal edilmek üzere idi. Çünki Millîciler Dimboz yolu ile Eskişedire doğru çekiliyorlardı. Şunu ilâve etmek çok yerinde olur: Yanlış bir karar yüzünden Milli kuvvetlerle birleşmek isteyen bir çok münevver genç Bursadan ayrılamamak mecburiyetinde kaldı.

8 Temmuz 1920 perşembe günü Yunan ordusu Bursayı işgal etti. Memleket münevverleri Rum, Ermeni vatandaşların gayretlerile (!) birer birer yakalanıp ziddanlara tıkıldı. Bununla beraber Yunanlılar buraları işgal için değil, halifenin emir ve ricalarile Anadoluyu eşkıyadan temizlemek için geldiklerinî propaganda ediyorlardı. İşte diyorlardı, memleketînize girdik amma hükûmetinizi ipka ediyoruz. Siz yine kendi kendinizi idare edeceksiniz.

Evet, sultanı temsil eden bir vali, vilâyet, belediye, adliye ve saire yerinde duruyor ve vazifelerine devam ediyorlardı. Fakat bunların verdikleri karar ve hükümlerin hiç bir kıymeti yoktu, yerli rum ve ermeni çetelerinin sokak ortasında adam öldürmelerine bile mani olunamıyordu. Hattâ Türk ve Müslüman halka reva görülen işkencelere bir nihayet verilmesi için vilâyetten Yunan kumandanlığına yapılan resmî müracaatlara bile ehemmiyet verilmiyordu.

8 Temmuz 1920 den 10 Eylul 1922 ye kadar süren 2 sene 2 ay 2 gün zarfında Bursada yapılanları, çekilenleri burada izah etmek imkânsızdır. Türk yurdunu parçalamak, Türk benliğini kırmak için neler yapılmak lâzımsa hiç birisi ihmâl edilmemiştir.

26 Ağusta başlayan ve 30 Avustosta neticelenen baş kumandanlık harbi esnasında Balıkpazarı rum kilisesinde mühim bir toplantı yapılarak kaçarken Bursanın ateşlenmesi kararlaştırıldı. Ebedî Şefin : «Ordular hedefiniz Akdenizdir ileri!» kumandasını verdiği 1 Eyluldan itibaren telâş fazlalaştı. Rum ve ermeni evlerinde göç hazırlıklarına başlandı. Fakat bu hal harice sızdırılmamağa çalışılıyordu. Son günlerde iş bütün fecaatile açığa vurdu. Köyler yanıyor, halk boğazlanıyor, servet toplanıp aşırılıyordu. Gider ayak dört koldan Bursamıza da ateş verildi. Kahraman ordumuzun vaktinde yetişmesi, bu Yeşil yurdun bir kül yığını manzarasını almasına meydan vermedi ve memleket kurtuldu.

(Bazı gazetelerin yazdığı gibi Bursayı, Uludağda barınan bir çetenin kurtardığını iddia etmek, hele o çete reisinin iki gün Bursayi idare ettiğini ileri sürmek o günleri bizzat yaşayanlara karşı pek gülünç olur.)

Halkevi şehitlerine...

Temsil vermek üzere Afyondan Dinara
giderken yolda seller içinde boğulan
Halkevi gençleri için ....

— Kardaşım Hayri Gürmene —

Elinizde ülkünün yere düşmez bayrağı,
Bağrınızda iymanın şahlanmış yanardağı,
Gidiyorken dâvanın şerefli cephesine,
Sular gibi yollarda şıkır şıkır aktınız.
Kim bilir ne kadar şen, ne kadar şakraktınız,
Bağlanmıştı kalbiniz tabiatın sesine.

Yaşınızda Türklügün en verimli dinç çağı,
Başınızda zaferin altın saçlı çerağı,
Koşuyorken vezife adlı bir sevgiliye,
Heyecandan benziniz gül gibi kızarmıştı;
Ruhunuzu baharın şafakları sarmıştı,
Sular sizi öyleyken neye boğdu, ne diye!?

Şimşekler göklerde çakmaz olaydı,
Yağmurlar sel olup akmaz olaydı,

Kem gözler sizlere bakmaz olaydı,
Bahtınız bizi de yakmaz olaydı.

Feragat canlanmış her birinizde.
Sevgimiz, saygımız, aşkımız sizde
Göğdeniz toprakta hızınız bizde.
Er olan ölecek açılan izde.

Birimiz ölsek te binimiz varız.
Geceye mehtabız, kışa baharız,
Ölümden kaçmıyan kahramanlarız,
Birimiz ölsek te binimiz varız.

Birer kutlu ışıktır, taptığımız ülküler,
Bizi sarsamıyacak ne endişe ne keder:
Yarını tutmak için yollarda söneceğiz,

Topraktan fışkırarak toprağa döneceğiz..
Fakat hiç düşmiyecek albayrağımız yere,
Ne gam, kurban gitse de yüzlercemiz kadere.

Bu gün gülen yüce, hür bir millet yükseliyor.
Kahramanlık, faziylet bize ondan geliyor.

Huzur ile yatınız Halkevi Şehitleri,
Parulamız değişmez : (Ülkü için ileri..)

Ankara : 7 - 6 - 939

Tahsin Uygur

Vaktile Sihhat Vakâletinden Halkevimize gönderilip Öz Türkçe karşılıklarının bulunması istenen 12,000 küsur Tıp ıstılahı üzerinde beş senedenberi yılmadan çalışan, ve hepsinin Öz Türkçelerini bulan Evimiz Dil - Tarih şubesinden Bay Ali Ulvi Elöve, ve Doktor Bay Şefik İbrahim İşçilin bu takdire değer çalışmalarını belirtmek için bir kaç örnek, vaktile muhtelif makamlara ve sayılı yazıcılara ve doktorlara gönderilmişti.

Bay Peyami Safa'ya da gönderilen örneklere, sayın yazıcının Cumhuriyet gazetesinde yazdığı yazı, ve buna verilen cevapları bu sayımıza koymağı uygun bulduk. Çünki ikinci cevabımızı Cumhuriyet gazetesi basmamıştı. Büyük bir inkılâp davası olan Dil işi hakkında, en ufak ilmî zahmetlere katlanmadan rastgele yapılan neşriyatın uyandıracağı yersiz tesirleri düşünerek çalışmalarımızı her türlü vasıta ile yaymanın lâzım olduğuna inandık. Esasen bu 12,000 küsur Tıp ıstılahı çok daha olgunlaşmış bir halde Evimizce ayrıca büyük bir eser halinde de bastırılmağa başlanmıştır. Yakında ilk fasikül çıkacak ve dağıtılacaktır. Cumhuriyette çıkan yazıları ve cevapları sıra ile aynen bu sayımızda neşrediyoruz.

Halkevi

Hâdiseler arasında

Büyük bir emeğin neticeleri üstünde

Peyami Safa

Bursada Ahmet Vefik Paşa memleket hastanesi göz, kulak mutehassısı doktor Şefik İbrahim, ve edebiyat öğretmeni Ali Ulvi, bundan dört buçuk sene evvel Dil Kurumunun verdiği bir karara uyarak, on iki bin yüz altmış iki Tıb ıstılahını öz türkçeye çevirmişler, ve kendilerine verilen fişleri doldurarak, Bursa Halkevi vasıtasile, kısım kısım Dil Kurumuna göndermişlerdir. Bu ıstılahlardan 40 tanesini de örnek olarak broşür halinde neşretmişler.

İki Türk âliminin bu devlere yaraşan cehdini alkışladıktan sonra, prensip kötülüğünün ne berbad neticeler verdiğini göstermeğe çalışacağım.

Kötü prensip şu: Dünyanın kullandığı Lâtin ve Yunan kökleri dururken öz türkçe, ıstılahlar uydurulması.

Berbad neticeleri de şu: Kâinatın kullandığı meşhur " vitamin " kelimesini bırakacaksınız, yerine " dirimöz " kelimesini koyacaksınız. Sebeb? Çünkü lâtince "vita" kelimesinin türkçesi

“hayat„, öz türkçesi “ dirim „ dir: “mine - min„ de “cevher„ yani “ öz „ manasına gelir. Oldu size bir “dirimöz„ . Domates salatasında bol bol var, afiyetle yiyiniz de diriminiz öz olsun !

Meşhur “kanser„ kelimesini de “yengec„ diye tercüme etmişler. Halk dilile ıstılah arasındaki farkı yutmanın gülünç binbir misalinden birini isterseniz buyurun! Doktor “ ensesinde yengec var„ diyecek; siz de acıyacağınız yerde güleceksiniz.

“Hèmorragie„ yunancadan alınma bir ıstılahtır. Bizimkiler bunu “ kanama, kanarım, kanartı „ diye tercüme etmişler. En iyisi “ kanama „ diyelim. Fakat Hémorragie kanama manasına gelmez. Daha kuvvetli şekilde “kan boşalması„ demektir. “Kanamaya„ Fransızlar Hémorragie değil, Saignement derler. Burun kanaması gibi, Hémorragie şüphesiz bir kanamadır; fakat her kanama bir Hémorragie değildir.

Doğrusu benim broşürde gördüğüm kırk örnek ıstılah da, hem prensip, hem tercüme bakımından yanlış ve muvaffakiyetsizdir.

Güneş - Dil nazariyesi, Lâtin ve Yunan dillerinin de Türk köklerinden dallandığını haber verelidenberi, ıstılahları türkçeleştirme emeklerinin hepsi boşa gitmiş olur. Fakat, muhterem doktor Şefik İbrahimin ve üstad Ali Ulvinin emeklerinde boşa çıkmayan bir netice de var: Tıp ıstılahlarının muhtelif Avrupa halk dillerindeki karşılıklarını da tesbit eden bu ilim adamları, bir Tıb kamusu hazırlıyacak müstakbel neslin etimolojik araştırmalarına zengin malzemeler tedarik etmiş oluyorlar. Bu bakımdan tebrik edilebilirler.

Peyami Safa

Peyami Safa'ya verilen cevap

Cumhuriyet gazetesinin 23/ Temmuz/939 tarih, 5458 sayılı nüshasında "hâdiseler arasında - büyük bır emeğin neticeleri üstünde" başlıklı yazınızı okudum.

Mesaî arkadaşım Edebiyat öğretmeni Sayın üstat Ali Ulvi Elöve mezuniyetleri hasebile halen Bursada bnlunmadıkları için kendi hesabıma aşağıdaki tavzihi arzediyorum. Sayın öğretmen avdetlerinde kendi ihtisasları dahilinde cevap verecekleri tabiîdir.

Bursa Halkevince yazılan öz türkçe Tıp ıstılahları hakkındaki düşüncenizde mütabariz iki nokta gördüm. Birisi kötü prensip ki, dünyanın kullandığı Lâtin ve Yanan kelimeleri dururken öz türkçe ıstılahlar uydurulması, diğeri, bnlunan ıstılahların tercüme bakımından yanlış ve muvaffakıyetsiz olmasıdır.

Filhakika dünya, Lâtin ve Yunan kökü terimleri kullanıyor, fakat kendi dillerindeki mukabillerini de hiç ihmal etmiyor. Bir kaç misal : Üst çene boşluğunun iltihabına beynelmilel olarak "Sinusitis maxillaris„ denir. Bu tabire Fransızlar "Sinusite makxillaire„ demek zaruretinde kalmıştır. Çünkü lisanlarının

esası Lâtincedir. Bununla beraber görülüyorki kelimelere Fransız kokusu verebilmek, milletleştirmek için az çok değişiklikler yapılıyor. Bu ıstılahın Almancası "Entzündung der Kieferhöhle" dir. Bunun Türküesini motamo tercüme edersek "Çene boşluğunun iltihabı" demek lâzımdır. Buradaki Almanca ıstılah, umum ıstılahların ekseriyeti azimesinde olduğu gibi popüler kelimelerden terekküp etmiştir. Meselâ : "entzünden" masdarı müteaddi ve lâzım şekillerinde yakmak, tutuşturmak, yalazlamak, yanmak, iştial etmek, yalazımak manalarındadır.

"Kiefer" çenedir. "Höhle" ise çukurluktur. Alman tıp kitaplarında "Sinusitis maxillaris" kadar kullanılan bu Almanca ıstılahın ihtiva ettiği kelimeler, Alman halk lisanında da kullanılmaktadır. Şu halde bu ıstılahın tam karşılığı olarak "Çeneboşluğu yalımı" dersek bunu köylümüz de anlıyabileceğinden dolayı gülünç vaziyete mi girmiş oluruz ?

Diğer misâller: Gözün en iç ve hassas tabakasının döşendiği yerden ayrılmasına osmanlıca "infisali şebekî" denir. Beynelmilel tabiri "Ablatio retinae" dir. Fransızcası "Décollement de la rétine" Almanca "Netzhautablösung" dır. Burada görülüyorki Fransızlar beynelmilel tabiri aynen tercüme ile iktifa etmiyor, ve bir kelime daha ilâve suretile ıstılah teşkil ediyor. Meselâ: "Netzh" ağ, örgü demektir. "Haut" cilt, deri demektirki beynelmilel ıstılahtan fazla konmuştur. Üçüncü kelime ise ayırmak, koparmak manasına olan "ablösen" masdarındandır. Demekki Alman ıstılahını terkip eden bu kelimeler dahi Alman halkının her yerde kullandığı popüler kelimelerden mürekkeptir. Bunlara mukabil tabiî Türkün kelimeleri de vardır, ve kullanacaktır.

Karaciğer beynelmilel "Hépar" dır. Yunancadan alınmıştır. Fakat Fransız bunu hiç kullanmaz, lisanının anası olan Lâtince "Ficatum" dan kendi millî diline göre uydurarak "Foie" demiştir. Almanlar ise kendi dilince "Leber" demiştir. Alman Üniversite kürsüsünde Profesör, karaciğer için "Leber" derken ayni kelime halk ağzında ve lokanta yemek listesinde de kullanıldığı için kimsenin istihzasını mucip olmaz.

"Ur" manasına gelen beynelmilel "Tumor" ün Fransızcası

"Tumeur„ dır. Almanlar beynelmilel kelimeyi kullandığı kadar kendi dilince "Geschwulst„ demegi ihmal etmez. Fakat öztürkçesi olan "Ur„ sözü de istinasımız sebebile artık alaydan kurtulmuştur. Görme sinirinin beynelmileli "Nervus opticus„ dır. Fransızlar "Nerf optique„ der. Almanlar da beynelmilel ıstılahı kullandığı kadar kendi halk kelimelerinden terekküp etmiş olan "Sehnerven„ sözünü tip kitaplarında ve konuşmalarında kullanırlar. Bizde ayni manaya gelen "görme siniri„ tabirini kullanırsak türkçe söylemiş olmaktan başka bir yanlışlık yapmış olmayız.

Osmanlıca "kürrei ayn„ a beynelmilel "Bulbus oculi„ ve mevzu dahilinde konuşurken yalnız "Bulbus„ deriz. Buna Fransızlar "Globe oculaire„ derler. Almanlar ise büsbütün aykırı olarak kendi dillerinde "Augapfel„ i kullanmakta mahzur görmezlerki göz elması demektir. Buna münakkit gözile bakar da tayibe kalkarsak bilmem ne derece muvafık olur.

İşte binlerce ilim ve fen ıstılahları bu şekilde olduğundan fazlasını yazmağa lüzum yoktur. Ancak tek tük beynelmilel kelimeler vardır ki bunları şimdilik her millet aynen almıştır. Fakat yine hiç değilse izah yollu kendi millî lisanile bir karşılığını göstermiştir.

Gelelim yengeç sözüne : Meşhur "kanser„ kelimesini de "yengeç„ diye tercüme etmişler. Halk dili ile ıstılah arasındaki farkı yutmanın gülünç bin bir misalden birini isterseniz buyurun : doktor "ensesinde yengeç var„ deyince siz de acıyacağınız yerde güleceksiniz buyuruluyor.

Her dilde kelimelerin hakikî, mecazî, teşbihî ıstılahî, örfî manaları olabileçeği, ve bu suretle lisanda kelime kalabalığının önüne geçildiği malûmdur. Şu halde manalar süjeye göre tebeddül edebilir. Lâtince "Canser„ kanser hakiki manasile deniz mahluku olan yengeçtir. Fakat astronomi ilmi mevzuumuz olunca bir "zodiaque„ işareti olan "Canser=yengeç sözünü söylerken ne denizdeki mahlûk, ne ensemizdeki maraz hatırımıza gelir. Çünki istihdaf ettiğimiz şey, gökteki yengeç burcudur. Ayni ilimden konuşurken beynelmilel "Ursa majoris„ Fransız-

cası "grand ours„ ve arapçası "dübbü ekber„ ve nihayet bu kelimelerin motamo mukabili olan büyük ayı sözü geçerse her halde Uludağdaki ayı akla gelmez.

Geviş getiren hayvanların üçüncü midesine„ kırkbayır denir. Bu tabir kırk senelik hayvanat kitaplarımızda da yazılıdır. Bu sözü mevzu dahilinde isittiğimiz zaman Ararat dağındaki tepeleri düşünmeyiz. Keza eski ve yeni türkçe tıp kitaplarında "variol„için çiçek, "difteri„için kuş palazı, erizipel yılancık ıstılahları yazılmış ve söylenilmektedir. Şu halde bir kimse için çiçek çıkarmış denilince adamın bir yanağında lâle, bir yanağında zümbül çıktığı, çocukta kuş palazı var denince boğazında kuş yavrusu olduğu, yılancığa tutulmuş denince insanın küçük yılan tarafından tutsak edildiği düşünülmez, ve binaenaleyh gülmeğe lüzum kalmaz.

Kanser Almanca "Krebs„ dir. Alman halkı da yengeçe "Krebs„ der. Fakat Alman profesörü "Krebs„ diye ders verirken dinleyicilerin hatırına lokantada ki "Krebssuppe„=yengeç çorbası gelmez.

Nihayet "Krebs„ sözü, bir türlü satılmayıp çıktığı büyük kütüphaneye iade edilen kitap hakkında da söylenir. Fakat o vakit süje kitap ve kitapçılıktır.

"Hémorragie„ ıstılahının mukabili kanama olmayup daha kuvvetli şekilde kan boşanması demektir„ buyuruluyor. Bu sözünüz yeknazarda doğru gibi görünür. Filhakika Hémorragie„ sözü Yunanca "Haima„ ile "regnumi„ den mürekkep olduğuna göre motamo mukabili kanama değildir. Fakat mesele incelenirse "Hémorragie„ zan olunduğu gibi her vakit kanamanın kuvvetli şekli demek değildir. Meselâ: gözün maküla noktasında bir kanama olur, gözü kör eder. Buna "Hémorragia maculaire„ deriz. Keza iç kulakta buna benzer hemorajiler olur, kulağı sağır eder veya mühim araza sebep olur. Buradaki hemoraji denilen şey bir iki damla kandan ibarettir. Azlığından dolayı "Saignement„ dediğimiz burun kanaması bunların yanında mikdar itibarile muazzam bir kanamadır. Demekki hemoraji ıstılahının mefhumunda bazan kanın mebzuliyeti, bazan kanayan uzvun nezaketi galip mevki işgal eder.

Bununla beraber hemorajideki tababet mefhumu inceliklerinin "kanama„ da bulunmadığını kabûl edelim. Fakat ıstılahın Almanca mukabili "Blutung„ da bizim kanamanın aynıdır. Ve bu kelime Alman tıp kitaplarında hemoraji kadar müstameldir. Meselâ: "Blut„ bizdeki "kan„ "ung„ eki de biz de "ma" ekine tevafuk eder. Şu halde bizdeki "kanama„ sözü kadar Almanların "Blutung„ sözü de kusurlu olması lâzımdır.

Meşhur vitamin sözüne gelince Buna verilecek cevap sıkıntı verecek kadar uzun olacağı için sarfınazar ediyorum. "Dirimöz„ yanlış ise vitamın de yanlıştır demeğe cesaret edemiyeceğim. Çünkü atı alan Vitamin Üsküdarı geçmiş, ve icab eden mevkii tutmuş bulunuyor. Yaya kalan dirimöz, dir, onun için müdafaaya lâyık değildir. Fakat bu vesile ile şunu da arzedeyimki beynelmilel dediğimiz Greko - latin Tıp terimleri zan edildiği kadar mükemmel ıstılahlar değildir. İçlerinde tashihe muhtaç bulunanları ve "Elmana fî batnişşair„ kabilinden olanları az değildir. Fransızların daha geçen 938 yılında intişar eden "Delmare Garnier„ nin teknik tıp ıstılahları kitabının mukaddemesinde Paris fakültesinin "Doyen Honoraire„ i ve Fransız tip akademisi azasından brofesör G. H. Roger nin yazdığı şu satırlar bu görüşümüzü teyid eder.

"Cependant, le langage médical étant beaucoup plus incorrect que le langage des auters seciences, ile serait à souhaiter qu'une entente international permit de fixer la terminologie les naturalistes et les chimistes ont fait des essais de ce genre et sont parvenus à de bons resultates.

En attendant le philologue qui se mettera à la tête du mouvement, on continuera, pendant longtemps encor, à utiliser les mots que l'usage a cansacrés;....„

Şu maruzatımla beraber itirafa mecburuzki bizim yazdığımız öz türkçe terimlerin pek çokları muvafık olmıyabilir. Ve onların yerine yine öz türkçe olmak şartıle çok iyileri bulunabilir. Bu husustaki tedricî tekâmüle derin görüşlü yüksek muharrirlerimizin kıymetli tenkitleri şüphesiy büyük yardım edacektir. Ancak geçenlerde gazete ve mecmualarda okuduğumuz gibi halkın

el'an kullandığı hâlis türkçe sözleri meselâ : bütün Anadolu ve Rumelinin şehir va köylerinde kullanılan "kıvanç„ ve benzeri kelimeleri, uydurma, kayış gibi, hattâ cife demeğe kadar varan sathî görüşlü münevverlerin tenkidine maruz kalırsak o vakit tekâmül yerine millî intihaba uyuşukluk ârız olacağından bu makule tenkitlere Türk dili ve milliyeti namına verilecek cevapları sayın Peyami Safa gibi yüksek muharrir ve mürşitlerimizin veciz ve kudretli kalemlerinden bekleriz.

Doktor
Şefik İbrahim İşçil

Bay Peyami Safanın Cevabı

Hâdiseler arasında

Istılah davası

Peyami Safa

Canlı dillerde ilim, fen, san'at ve felsefe ıstılahlarının pek çoğu lâtinceden ve yunancadan gelmedir. Halk dilinden alınma kelimeler de yok değildir; fakat bunlar, sayıca, ötekilerden çok daha azdır.

Türk kültürü, islâm medeniyetine bağlı kaldığı müddetçe Lâtin ve Yunan ıstılahlarını yadırgadı, arab ve acem ıstılahlarını kullandı. Ziya Gökalp, Türk kültürünü islâm beynelmileline bağlıyanlardan olduğu için arab ve acem ıstılahlarını tercih ediyordu. Türk kültürünü Avrupa medeniyet zümresine iltihak ettiren Cumhuriyet inkılâbından sonra ıstılahlarımızı yeniden bulma zaruretile karşılaştık.

Garb medeniyeti zümresine katılmış olduktan sonra, tereddüde lüzum yok, canlı dillerde kullanılan kökleri Lâtin veya Yunan, müşterek ıstılahları şivemize göre biraz yontarak alacaktık, ve öyle yapmağa başladık: Artık "içtimaiyat" ve "ruhiyat" değil, "sosyoloji" ve "psikoloji" diyoruz. Halk dilinde karşılığı

olan "deneme„ = essai„, "belirti = tezahür ilâh.. gibi her milletin kendi lisanından aldığı kelimeler müstesna, karşılığı bulunmıyanları beynelmilel yunanca ve lâtince köklerden almamız lâzımdı. Bütün garbın benimsediği bu prensip, her türlü ıstılah münakaşasını önlüyecek kadar sadeydi.

Bir anarşi peyda oldu: Istılahlar lâtinceden, yunancadan, eski arkaik türkçeden, halk dilinden alınarak, yenileri uydurularak ve hepsi birbirine katılarak lisana sokulmak istendi Ortada hiçbir prensip kalmamıştı. Biz hangi medeniyet zümresindeniz? Hiç bir kültür manzumesine nisbet kabûl etmiyen müstakil, âvâre, münferid bir ıstılah lûgatine mi sahib olacağız? Öyle ise bu lâtince ve yunanca bozuntuları ne? Değilse bütün garb dünyasının müşterek kullandığı Lâtin ve Yunan kökleri dururken neden öz türkçe ıstılah uydurmağa kalkıyoruz ?

Bunu anlamak için yazdığım yazıya doktor İbrahim İşçil, dünkü Cümhuriyette çıkan cevabında, garb ıstılahları arasında da halk dilinden alınma kelimeler olduğunu bildirdi. Şüphesiz. Fakat geri kalan ıstılahların hepsi lâtinceden ve yunancadan alınmadır. Bunların topunu birden kendi halk dillerine veya eski arkaik lisanlarına çevirmeği düşünmüş tek bir garb milleti yoktur. Hem ne hacet? Bizim tıbbî ıstılahlarımız ve tabirlerimiz arasında da halk dilinden gelenler var: "Sıtma„ gibi. Bunu kullanıyoruz. Eğer Balsamine kelimesinin türkçesi, kına çiçeği olmasaydı, veya bunu bir fen kelimesi gibi kullanmakta zorluk çekseydik, almanlar gibi aynen kabûl etmemizde ne mahzur vardı? Onlar kansere "yengec„ diyebilirler; bu tabir, köylerimizden şehirlerimize intikal etmiş olsaydı biz de kullanırdık. Fakat böyle olmayınca niçin şehir kullanışını anarşiye sokalım ? Yengç bizi güldürür. Bu psikolojik vakâyia niçin saygımız yok? Istılahların bir kültür bünyesinden doğan canlı mahlûklar olduğunu ve kurma bebekler gibi, seri halinde, icadcı ve terkibci muhayyilemizin fabrikalarından çıkarılmıyacağını tekrarlamak istiyorum. Bunu her nevi uzviyetler üstünde zengin müşahedeler sahibi doktorlarımızın herkesden evvel kabûl etmelerini beklerdim.

Peyami Safa

İkinci cevabımız

Cümhuriyet gazetesinin 4/Ağustos/939 tarih ve 5470 sayılı nushasının üçüncü sahifesinde sayın Peyami Safanın Bursa Halkevinde yazılan Terimlere ait ikinci tenkitlerindeki yazılarında mütenakız bazı fıkirler göze çarpmaktadır.

Hem köylüden alınan terimleri müdafaa ediyorlar, hem "deneme„, "belirti„ gibi her milletin lisanından aldığı müstesna, karşılığı bulunmıyanları beynelmilel lâtin ve yunanca köklerden almamız lâzımdı, ve bütün garbın benimsediği bu prensib meselesi her türlü ıstılah münakaşasını önliyebilecek kadar sadedir diyorlar.

Demekki "deneme„, "belirti„ gibi öz türkçe kelimeler çoğalırsa makbule geçeceği anlaşılıyor, Tebşir edeyim ki halk dili, Ali Ulvi Elöve gibi Türk filoloklarının gayretile bu kelimelerin çokluğunu her vakit temine muktedirdirler.

Diğer satırlar arasında garp milletlerinin kendi halk dilinden aldığı ıstılahlar için "şüphesiz, fakat geri kalan ıstılahların hepsi lâtince ve yunancadan alınmadır.„ buyuruyorlar. Demekki iş artık kantiteye dayandı Yani Türk dilinin ne kadar kelime ortaya koyabileceği, ve nekadarını groko - lâtine havale edeceği meselesine kalıyor. Şu halde esas itibarile mutabık kaldık. Şimdi ihtilâf teferruata, meselâ kelimenin munis olmasına, arkaik olmamasına, köyden gelmesine kalıyorki anlaşmamız kolaydır.

Diğer bentde " bir anarşi peyda oldu: ıstılahlar lâtinceden, yunancadan, eski arkaik Türkçeden, halk dilinden alınarak, yenileri uydurularak ve hepsi bir birine katılarak lisana sokulmak istendi„... deniyor.

Her inkılâpta ifrat ve tefritler olabilir. Bu sözlerin müfritlere ait olduğu anlaşılıyor.

Sayın Peyami Safa bu tenkitlerinde ilmî görüşlerine itimatları var idise, bu kuvvetli ikazlarını iki sene evvel yapmaları lâzımdı. Çünkü iki seneden beri orta mektep çocukları ve liselerin ilk sınıfları bu tarzda yazılmış kitaplardan okumuşlardır. Bitarafane hareket eden bir muharrir için bu hususta tefrite gidenleri de ikaz etmek lâzımdı. Meselâ: tedricî tekâmülü ilmî bir ağırbaşlılık kisvesinde ileri süren, 40 sene ev-

velki intibahtan başlamak isteyen üstadları da tenkit kadrolarına almaları lâzım gelirdi.

Bize gelince:Yalnız greko-lâtin terimlere değil, Türkiyede bilinen muhtelif lisanlarını mensup oldukları milletlerin şivelerine göre yontulmuş şekillerine de hörmetkârız. Buyurduğunuz psikoloji, sosiyoloji kelimeleri Fransız şivesine göre yontulmuş oldukları halde lisanımızda kullanılmalarında mahzur görmeyiz, ancak talebelerin kitaplarda bunların kelime itibarile ne demek olduğunu anlıyabilmeleri için analizlerinden çıkan manalarının öz türkçesini de yanına koyuvermeyi münasip görürüz.

Evvelce Tıp Fakültemizde arabça kelimelerden "bazan hatalı olarak„ uydurulmuş Tıp ıstılahlarile tedrisat yapıldığı halde her hoca ve talebe greko lâtin terimleri veya fransız lisanındaki şekillerini öğretmek ve öğrenmeyi ihmal etmemiş, meslekte tetebbu ve terakkının bunlarsız olmıyacağını idrakten halî kalmamıştır. Hâlen de her Türk doktoru garb terimlerine biğâne değildir, ve lüzumunu müdriktir. Ancak arapça terimler bizlere garp ıstılahlarının manasını göstermekten başka dünya tababetinde bir kıymeti olmadığından onun yerine öz türkçelerini almak tabiî daha muvafıktır.

Demekki ister ıstılah, ister kelime densin, garp ıstılahlarının hizasına konacak türkçe sözler şimdilik hiç olmazsa yabancı ıstılahın manasını ifadeye yarar. İleride, bilinmiyen bir âtide Türkiye yüksek bir medeniyet mihrakı olduğu zaman bu Türk kelimelerinin greko-lâtin ıstılahların yerine geçip geçmiyecekleri ayrı bir meseledir.

Sayın Peyami Safa "Yengeç için„ almanlar kansere yengeç diyebilirler. Bu tabir şehirlerimizden köylerimize intikal etse idi biz de kullanırdık, fakat böyle olmayınca niçin şehir kullanışını anarşiye sokalım„ buyuruyorlar.

Birinci tenkitlerinde topunu birden yanlış ve muvaffakiyetsiz buldukları bizim broşürde, böyle köylüden alınma hayli orijinal terimler vardır. Ezcümle "purpura„ nın mukabili olarak yazdığımız "moramık„ sözü şu sebeble yazılmıştır: Bir kaç sene evvel Karacabey köylerinden bir Türk kadını çocuğunun gözünü

tedavi ettirmek için hastaneye geliyor. Kendisine hasta ve hastalık hakkında antesedan ve anemnez sorulurken şu cevabı veriyor: "senin anlıyacağın bu çocuk bir ay evvel moramık çıkardı. Ondan sonra gözleri böyle oldu.„ Moramık ne demek olduğu kendisine sorulunca bu türkçe kelimeyi anlamadığımıza hayretle bakarak "purpurayi bize popüler olarak tarif ediverdi. O zaman biz de anladıkki moramık, arkaik bir kelime değil, kızamık gibi canlı bir kelimedir. Keza sırasında yazılarak örneğe konmamış bir çok orijinal terimlerden birini daha arzedeyim: hepimizin kullandığı "nasır oynaması„ tabiri malumdur. meselâ: ayağımızda bulunan bir nasırın epidermisi altına mikrop girerse şişer, kızarır, ağrır, yani iltihap yapar. Ve bu hal ekseriya nasırın örselenmesile olur. Bu rahatsızlık sebebile Orhanelnin dağ köylerinden bir çift hastaneye müracaat ediyorlar. Kadın muztarip olduğu ayağının çarığını çıkarmakta iken rahatsızlık hakkındaki sorguma kocası şöyle cevap verdi: "Toktur efendi galiba (döğenek) olmuş. Siz daha iyisini bilirsinizya.„ Kadının ayağını görünce "Durillon force„ olduğu anlaşıldı. Fransız kitabının bu terimini tek kelime ile ifade eden Türkün kelimesine hayran kaldım. Bereket versin kelime katıksız yörük Türkünün ağzından işidildiği için arkaik'likten yakasını kurtarmıştır.

Sayın Peyami Safa ikinci tenkitlerinde de "yengeç bizi güldürür. Bu pisikolojik vakıaya niçin saygımız yok„ buyuruyorlar. Pisikolojik hadiseler geçici şeylerdir. Meselâ: eskiden kolları dirseklerine kadar açık bir kadına hayretle bakarken bu gün peçeli gördüğümüz bir kadına gülmekten kendimizi alamayız, pilajdaki çıplak çıflerin hep beraber denize girmesini tabiî görürüz. Merhum muhterem Mazhar paşa hocamız vaktile teşrih kitabını yazarken meşhur "şiryani ehper„ için öz türkçe "özek damar„ deseydi şimdiye kadar bu tabire çoktan alışmış bulunacaktık, demekki burada pisikolojik vakıalar görgüye, alışkanlığa bağlı hadiselerdir.

Özek damarı (900) sene evvelki Divanı Lüga-tüt-Türk de olduğu için sayın muharririn buna da arkaik demek ihtimali vardır. Fakat bu gün Sofyadan Karsa kadar her Türk köylüsü (özek) kelimesini bilir ve kullanır. Köylü arabalarının arka

ve ön dingillerini bağlayan merkezî oka özek denir. Lügat manası santral demektir. Otomobillerin şaftına tekabül eder. Malumdurki şaft motörün kuvvetini şanjıman vasıtasile differansiyele intikal ettirerek arka tekerliklerin ve bu suretle otonun hareketini temin eden merkezî ve mühim bir intermédiaire dir. Şiryanı ebher =aort= özek damar da ayni veçhile kalb motorunu muhiti devrana bağlayan ve kızıl damarların merkezi olan koca damardır. Dokuz yüz sene evvel kitaba geçmiş ve belkide kablet tarih zamanlarda dahi Türkün kullandığı bu tabir müsemması olan uzvu ifhamda gösterdiği vecizğili ve belâgatı her dilde bulabilmek imkânı yoktur. Fakat öz türkçenin bu inceliklerine inan getirebilmek için Türk köylülerinin içine girmek, onlarla kaynaşıb anlaşmak zevkını tatmak lâzımdır.

Hulâsa: Bir milletin siyasî ve idarî istiklâlinde her vakit sağlam ve sarsılmaz bir halde bulunabilmesi için, ve hattâ sarsılsa bile fırsat zuhurunda eski rasanetini iktisab edebilmesi için milliyetin ayrılmaz bir lâzimesi olan öz dilinin de istiklâli lazımdır. Türk milletinin millî duygularının sembolü olan Büyük Atanın derin görüşlerinden, yüksek ilhamlarından biri de bu keyfiyet olduğu hatırlanırsa iddiadaki hakikat daha ziyade tebarüz eder. Eğer sayın muharririn buyurdukları gibi bir çok uygunsuz, gülünç kelimelerle anarşiye gidilmiş ise bu kabahat millî dil davasında değil, yine siz ve bizim gibi münevverlerdedir. Hep beraber bilgi ve görgü ile çalışıp işi çorbaya çevirmemeliydik.

Düşünmeliyizki bizler ekserimiz rihlete yaklaşmış kimseleriz. Yalnız kendi zevkımizi millî duyguya ve gelecek Türk neslinin menfaanatına tek ölçü gibi görmemeliyiz, ve ancak Türk milletinin saadetini düşünmüş olan devrimin Ulu Yaratıcısının ikaz ve irşatlerini hatırımızdan çıkarmamalıyız.

Üstat Ali Ulvi Elöve ile bizim bu husustaki mevkiimiz, alelade iki Türk vatandaşı vaziyetinden ibarettir. Esasen biz bu çalışmalarımızla şimdikilere değil, bir batın sonra geleceklere belki ufak bir yardımda bulunduğumuza kaniiz. Saygılarımı sunarım.

Doktor

Şefik İbrahim İşçil

Dünyanın yapısı

Fen Fakültesi Astronomi Doçenti Bayan Nüzhet
Gökdoğanın 6—5—939 Evimizde
verdiği konferans

Bayanlar, baylar

Bu günkü konferansımızın mevzuu, dünyanın yapısıdır. Bu isim altında bilhassa tetkik edeceğimiz şey, kâitnatta bizim yıldızlar alemimiz gibi başka âlemlerin bulunup bulunmadığıdır. Fakat bu meseleye girişmeden evvel kendi güneş sistemimizle onu saran muazzam yıldızlar âlemini tanımamız lâzım gelir. Daha pek eski zamanlarda, gece gök yüzünde görülen parlak noktalardan yalnız 5 tanesinin diğer parlak noktalara nazaran izafî vaziyetlerini değiştirdikleri rasat edilmişti. Diğer ışık noktaları üzerinden yavaş veya hızlı geçip giden bu parlak noktalara planet adı verilmisti. Bundan başka her günkü hareketleri kolaylıkla görülen güneş ve ay vardı. Astronomi ilminde atılan ilk adım işte bu 7 cismin hareketlerinin mütaleası ile başlar.

Bu hareketleri ilk önce bir kanuna bağlamak teşebbüsünde bulunan, yani bu cisimlerin muayyen bir tarihte gök yüzünde işgal edecekleri yeri bir hareket kanununa göre bulmaya çalışan Mısırlı astronom Ptolemeos olmuştur. Bu devirde yaşayanlar için dünyanın merkezi arzdı. Ay, güneş ve beş planet, muayyen bir kanuna göre arzın etrafında dönüyorlardı.

Ptolemeos'un milâttan iki asır evvel kurduğu bu teori, ancak 1543 senesinde Kopernik tarafından bozuldu. Tekemmül eden rasatlarla Ptolemeos teorisine istinaden yapılan hesaplar arasındaki farkları Kopernik te tama-

men izaleye muvaffak olamamıştır. Bu Kopernik teorisi ile atılan büyük adım, kâinatın merkezinin arzdan güneşe nakledilmesi keyfiyeti idi.

Kopernik'e göre arz da, 5 planet gibi bir planetti. Nihayet 17 inci asrın başlangıcında Kepler, hocası Tycho Brache'nin rasatlarına istinaden, Kepler kanunları adı ile maruf ve planetlerin hareketlerini adım adım takip imkânını veren kanunları keşfetmiştir. Bu kanunların mevcudiyetlerinin fizik sebeplerini de 1687 senesinde Newton izaha muvaffak olmuştur.

Hepimizin bildiği bu pek basit ve fakat bütün dünyanın ahengini ifade eden kanun tek bir cümle ile söylenebilir: İki maddî nota birbirlerini kütlelerinin hasılı zarbı ile mepsuten ve mesafelerinin murabbaı ile makusen mütenasip olan bir kuvvetle çekerler. Biz bu kanunun Kepler'in ikinci kanunu adı ile maruf bir neticesini hatırlatacağız. Bütün planetler, bir mihrakı güneş tarafından işgal edilen birer elip çizerler.

17. inci asrın başlangıcında dürbünün keşfinden sonra bu saydığımız büyük planetlerin sayısı artmıştır. Bunların en son keşfedileni ancak 1930 senesinde bulunmuştur. Bu keşiflerden sonra büyük planetlerin sayısı 9 za çıkmıştır. Büyük planet diyorum, zira arada 1400 kadar da ufak planet keşfedilmiştir. Bunlar planet kanunlarına göre hareket eden pek uafak cisimlerdir, Şu halde kâinatta üzerinde yaşadığımız arzın da dahil bulunduğu bir planetler sistemi vardır. Bu sisteme dahil her cisim bir mihrakı güneşte bulunan bir elips çizer. Cisim bu elips üzerinde Kepler kanunlarına göre hareket eder. Bu planetler sisteminde şüphesiz en mühim cisim güneştir. Bütün planetlerden pek çok büyük olan kütlesinin tesiri ile kendisine bu kadar cismi birden bağlıyan güneş bilâhara yapılan araştırmaların gösterdiği gibi bütün tabası ile birlikte ayrıca mekânda da kaymaktadır.

Burada ufak bir noktayı işaret etmek istiyorum. Mekânda hareket eden bu güneş acaba bir gün bir yıldıza çarpmaz mı suali varit olabilir. Böyle bir tehlike hiç bir zaman varit değildir, Zira güneşe en yakın yıldız bile yine güneşten 4,5 ışık yılı kadar uzaktır. Bir ışık yılı, ışığın senede katettiği yol olduğuna göre ve ışığın da saniyede 300.000 kilometre süratle hareket ettiği göz önünde tutulacak olursa bu mesafenin ne kadar muazzam olduğu anlaşılır. Bu meseleyi bir Amerikalı profesör şöyle tasvir ediyor: Eğer arzın etrafını bir kere dolaşmak için gerekli olan örümcek ağı telinin uzunluğu bir kilo tahmin edilirse, en yakın yıldıza gitmek için kullanılması icap edecek örümcek ağının ağırlığı bir milyon ton olur.

Fazla olarak ta bu yıldızla güneş birbirlerine doğru da hareket etmemektedirler. Şu halde böyle bir çarpışma varit değildir.

Ay'a dair yapılan bütün hesaplar ve rasatlarda ayın arz etrafında bir Kepler elipsi çizdiğini meydana çıkarmıştır. Aya, arzın peyki denir.

Mamafih arz peyki olan yegâne planet değildir. Diğer planetlerin hemen hepsinin de peykleri olduğu gibi on tane peyki olan planet te vardır.

Planetlerin içinde arza en çok benziyeni Marstır. Mamafih Mars ta dahi hayat olması pek muhtemeldir. Hemen her berrak gecede gördüğümüz ay da bir ölü dünyadır. Bütün planetlerin arasında, dürbünde görünüşü en şayanı dikkat olan planet Saturn dur. Planetin etrafında kuşak şeklinde bir halka bulunur. Planet muayyen yıldız burçlarında bulunur, ve ışıkları diğer yıldızların ışıkları gibi titremez. Bu yüzden gökyüzünde tanınmaları oldukça kolaydır.

Planet sistemine dahil ikinci bir tip gök cisimleri de kuyruklu yıldızlardır. Bir az sonra göreceğiniz gibi bunların şekilleri planetlerden farklıdır. Kuyruklu yıldızların tıpkı planet gibi önceden beklenenleri olduğu gibi, hiç beklenmedik bir anda, birdenbire görülenleri de vardır.

Yıldızlar arası boşluktan gelip tekrar yıldızlar arası boşluğa dönen bu ikinci tip kuyruklu yıldızların hareketleri de Newton kanunu ile izah edilebilir, Bunlardan gayri planet sisteminde bulunan cisimler kayan yıldızlardır. Hemen hepimizin pek çok tesadüf ettiğimiz bu kayan yıldızlar, gökyüzünün o ana kadar yıldızsız bir mıntıkasında parlayıp, akar gibi geçip giderler. Bu kayan yıldızların planetlerin arasında dolaşan ve nasılsa arz atmosferine girerek oradaki sürtünmeden yanıp parlayan cisimler oldukları anlaşılmıştır. Planetler sisteminde mevcut bütün cisimlerin kütlelerinin mecmuu, ancak güneşin kütlesinin yüzde birinin yedide biri kadardır. Söylediklerimizle güneş sistemini şematik bir tarzda tanımış olduk.

Şimdi bu cisimlerden güneşin, ayın, Satrun'un ve bir kuyruklu yıldızın dürbünde nasıl göründüklerini, alınmış fotoğrafları vasıtası ile göstereceğim

Projeksiyonla resimler

Planent sisteminden sonra bu sistemi saran, onun dışında bulunan ve uçsuz bucaksız gibi görünen yıldızlar âlemine geçelim. Planetlerin uzun zamandanberi tanınmasına mukabil, yıldızların mahiyeti ancak spektroskopinin keşfinden sonra anlaşılabilmiştir. Eskiden arkasında erişilmiyen bir ışık bulunan delikler yahut gökyüzünde kalmış çiviler zannedilen yıldızlar bu gün bu şairane tefsirlerden sıyrılmışlardır, Yıldızlar birer gaz küresidir. Yıldız şimdiki halde de bu gazların hangi kanunların tesiri altında bulundukları katî olarak tesbit edilmiş değildir. Çok eski zamanlardanberi yıldızların kısım kısım bir araya toplayarak bunlara burç adı verilmiştir. Burç tasnifleri muhtelif devirlerde değişikliklere uğramıştır.

Bu gün bu uluslar arası bir anlaşma ile kabûl edilen burç sayısı 88 dir Yıldızlar âleminin güneşe en yakın yıldızı, en dış planetin güneşe olan uzaklığından 60.000 defa daha uzaktır. Dürbünlerin tekemmülü ile bazı yıldızların çift oldukları, hatta üçüzlü altılı yıldızların bile bulundukları görülmüştür. Mamafih bunlar bizim planetler sisteminden çok farklı teşekküllerdir. Bir kere bunlar arasındaki kütle farkı bizim sistemimizde güneşle bir planet arasındaki kütle farkına nisbetle çok küçüktür. Sonra bunlar

arasında mesafenin de planetler sistemindeki mesafelerden çok büyük olmaları gerektir. Zira en yakın bir yıldızdan güneşe bakıldığı tasavvur edilecek olursa, güneş en parlak planet olan Jüpiterden 500 milyon defa daha parlak görülür, ve Jüpiter de güneşten ancak dört kavis saniyesi uzakta bulunacağından, güneşin arkasında kalmadığı zaman bile, güneşin bol ışığı içinde kaybolur. Ve bu günün en mükemmel teleskopları ile bile görülmezdi. Halbuki araştırmalar güneşin de bir yıldız olduğunu göstermiştir. O halde eğer gök yüzündeki yıldızlar da güneş gibi planetler sistemini haiz iseler, bunları görebileceğiz demektir. Fakat acaba hakikatte yıldızlar arasında böyle sistemler varmıdır? Bu suale müsbet veya menfi bir cevap vermeden evvel planetler sisteminin menşeini bilmek icap eder, sonra buna istinaden bir ihtimal serdedilebilir. Eğer planetler sisteminin teşekkülü alelade bir hadise ise bu sistemler pek çok olabilir, yok eğer fevkalade bir hadise ise bu takdirde bunların sayısı nisbeten az olacaktır. Planetler sisteminin menşeine dair yapılmış pek çok nazariyeler vardır, fakat bunların hemen hepsinin çürük tarafları kolaylıkla görülebilir. Buna göre normal hadiselerle planetler sisteminin teşekkülünü izah pek mümkün gibi görlümektedir. Böyle bir sistemin teşekkülünü daha ziyade bir fevkalade hâdise gibi kabûl etmek icap ediyor. Bununla beraber ihtimaliyet teorisi yine bizim yıldızlar âlemimizde böyle bir çok sistemlerin bulunduğu neticesine götürmektedir. Böyle olmakla beraber bu noktada son söz söylemiş değildir. Planetler sisteminin bu günkü hususiyetlerini tamamen izah eden bir teori bulunduktan sonradır ki ancak, hakikata daha yakın olduğu ümit edilebilecek bir hüküm verilebilir.

Yıldızların çıplak gözle görülebilmeleri nisbeten mahduttur, fakat dürbün tekâmül ettikçe bunların sayısı da artmaktadır. Eskiden bir bulut olduğu zannedilen, ve hakikatende berrak gecelerde bir bulut gibi görülen ve gök yüzünü bir kuşak gibi dolaşan saman yolunun da yan yana gelmiş çok sık yıldızlardan mürekkeptir. Saman yolu gök küresi üzerinde bulunan yıldızları hemen hemen ikiye ayırır. Yıldızların saman yolu ile olan münasebetleri o kadar sıktır ki saman yoluna yıldızlar âleminin belkemiği diyebiliriz. Yıldızların Saman yolu civarında kesafetleri azamî dir. Saman yolundan uzaklaştıkça bu kesafet azalır, saman yolu ile olan bu münasebetlerinden dolayi bizi kuşatan yıldızların dağılış tarzları hakkında muhtelif araştırmalar yapılmıştır. Fakat hiç birisi şimdiki halde katî bir netice vermiş değildir. Bu araştırmalardan konferansın sonunda yine bahsedeceğiz. Bu yıldız birikintisi içinde bulunan yıldızların sayısı 47 milyar tahmin edilmektedir. Saman yolunun parlaklığı her yerde ayni değildir, ve yıldızları da nisbeten sönük yıldızlardır. Fakat bunlar birbirlerine çok yakın olduklarından saman yoluna beyaz manzarasını verebilmektedir.

Saman yoluna olan ilgîleri ile ona bağlılıklarını gösteren bütün yıldızların teşkil ettikleri sisteme, galaktal sistem denir. Galaktal kelimesinin

aslı Yunanca süt manasına gelen, gala kelimesinden alınmıştır. Bu ismin verilmesindeki sebeb şüphesiz saman yolunun beyaz renginderdir.

Saman yolunun bünyesi hakkında şimdilik bu kadar söylemekle iktifa edeceğiz. Saman yoluna olan ilgileri aşikâr olan gök cisimleri yalnız yıldızlar değildir. Gök yüzünde, saman yolunda görülen yıldız topluluğundan başka yıldız birikintileri de vardır, Bunlara yıldız kümeleri denir. Kürevî ve açık yığınlar olmak üzera iki türlü yığın vardır. Kürevî yıldız kümeleri saman yolunun yakınlarında bulunmazlar fakat saman yoluna doğru büyük bir süratle yaklaşırlar. Ancak yıldız kümeleri ise bil'akis saman yolu civarında bulunurlar. Bu gün kabûl edilen bir teoriye göre evvelce bu kümelerin hepsi kürevî imiş. Fakat bunların saman yolu civarına yaklaşmaları bütün yıldızların cazibelerine maruz kalarak parçalanmışlar ve açık yığınlar haline gelmişlerdir. Saman yolu sistemine dahil cisimlerden son kalanlar nebülözlerin bir kısmıdır. Nebülöz adı verilen cisimler dürbünle ufak parlak bulutlar gibi görülürler. Bunların muhtelif cinsleri vardır. Biraz sonra göstereceğim gibi, orion burcunda bulunan nebülöz gibi dağınık nebülözler kurs şeklini haiz nebülözler veya nihayet helezon şeklinde olan spiral nebülözler vardır. Bunların ilk ikisi mesafeleri bakımından saman yoluna dahildirler. Saman yolunun bazı yıldızsız gibi görünen mıntakalarında birer dağınık kara nebülöz olması çok muhtemeldir. Bu nebülözler gaz birikintileridirler. Şimdi galaktal sistem adını verdiğimiz ve etrafımızı saran yıldız sistemine dahil muhtelif cisimlerin numunelerini göstereceğiz:

Projeksiyonla resimler..

Şu halde öğrendiklerimizi bir daha hülasa edecek olursak şöyle diyebiliriz: Planetler sistemi bir büyük yıldız sisteminin içinde bulunmaktadır. Bu sistem çok derin olup yalnız tek tek yıldızlardan müteşekkil değil, yıldız kümelerini ve bazı nebülözleri de ihtiva etmektedir.

Güneş sistemi bu büyük yıldızlar sisteminin tam merkezinde değildir. Şimdi spiral yani helezonî nebülözlerin mütaleası ile galaktal sistemin dışına çıkıyoruz. Nebülözlerin ekseriyetini bunlar teşkil eder. Yapılan bütün araştırmalar bu nebülözlerin uzaklığının diğer bütün nebülözlerin uzaklığından çok, pek çok büyük olduğunu göstermiştir. Ve fazla olarak ta bunlar diğer nebülözler gibi gazlardan değil. yıldızlardan mürekkeptır.

Şu halde acaba bunlar da bizim yıldız sistemimiz gibi sistemlerimidir? Filhakika son zamanlarda yapılan araştırmalara göre saman yolu da bir spiral manzarası göstermektedir. Buna göre yıldızların en kesif oldukları yerler arzdan bakıldığı zaman iki spiral kolun üst üste görüldüğü yerlerdir.

Şu halde bizim galaktal sistemimiz gibi bir sistem olan bu mebülözlerde de bir güneş sistemi planetler, ve hatta hayat ta olabilir.

Şimdi spiral nebülözlerin fotoğraf plakları üzerinde nasıl görlüldükleri-ni göreceksiniz.*

Projeksiyonla resimler

Fakat mesele bununla da bitmiş olmuyor. Kâinatın yalnız tasvirî surette mütalâası değil, harekî bakımdan da mütaleası mümkündür. Filhakika muhtelif araştırmalar bütün bu spiral nebülözlerin mesafeleri ile mütenasip ve fevkalâde büyük süratlerle nebülözlerin teşkil ettikleri galaktal sistemler yapılmaktadır. Bu da yine iki türlü olabilir: ya uçsuz bucaksız bir kâinat içinde bu nebülözler kendi başlarına bizden ve birbirlerinden uzaklaşmakta yahut ta mahdut bir kâinat bu nebülözlerle birlikte yapılmaktadır. Bu nokta tamamile tesbit edilmiş değildir, İkinci faraziyeye göre sabun köpüğü gibi yapılan bu kâinatın yine tıpkı bir sabun köpüğü gibi bir gün çatlaması icap eder. Büyük İngiliz astronomi Eddington'a göre kâinat evvelâ böyle yapılmış, fakat yayılmanın sırasına gelince çatlamıştır. Bu gün rasat etmekte olduğumuz hâdisat ta bu parçalanan kâinatın enkazıdır. Söylediklerimin bilhassa bu son kısımları daha henüz katiyetle gösterilmemiştir. Bununla beraber bu gün astronomi o kadar sür'atle ilerlemektedir-ki bizi, şimdiye kadar verdiği müsbet neticelerden çok daha uzaklara ulaştıracağını hepimiz ümitle bekliyebiliriz.

23/Temmuz/1939 Hatay bayramı münasebetile yapılan söylev

Bursa Erkek Lisesi Direktörü
Sami Argüden

Bu gün en büyüğümüz Atatürkün bundan 19 sene evvel Hataylı gözü yaşlı genç kızlara vadettiği Hatayın anayurda ilhakının bayram günüdür.

Damarlarında aynı kanı, gönüllerinde aynı sevği ve inanı taşıyan 290,000 can kardeşimizin başı üstünde dün saat 18 den beri dalgalanan Türk bayrağı ile beraber parlıyan Türkiye Cumhuriyeti güneşi, uzun senelerden beri bunun hasretini çeken kardeşlerimizin gözündeki nurun ve gönlündeki imanın ebedî ve ana kaynağıdır.

Bundan sonra Hatay da Anavatan gibi aynı kaynaktan alacağı feyzle daha münbit ve mahsuldar olacak, Hatay ovasını süsleyen portakal ve limon bahçelerinde çiçeklar daha şirin açacak, daha verimli olacak, Hatay Türkiyenin en modern ve en zengin bir saadet köşesi olacaktır.

Dün Türk bayrağını ağlayarak hasretle öpen Hataylılar en hücra yerindeki mezarıyle, en sessiz ve unutulmuş hatırasile,

ve nihayet dedelerimizin, babalarımızın ve kardeşlarimizin kanile yoğrulmuş topraklarile esasen bize ait bulunan bu yerler üzerinde şimdi onlar da bizim gibi hür ve bahtiyardırlar.

Ey mesut Hatayın bahtiyar çocukları; Güzel ve kızıl dalgasında kardeşlerinin yurtseverlik yolunda delinen yaralı göksünün hayal ve hatırasını bulduğun bu aziz bayrak senindir. Onu bundan sonra her gün bol bol öpeceksin. Bu gün sevinç göz yaşlarınızla ıslanan bu bayraklar, siperlerde biriken mukaddes Türk kanile boyanmıştır. O solmaz ve solmıyacaktır.

Bu sazlerimin en kudretli müeyyidesi temiz duygulu, asîl Türk gençliğidir.

Aziz Yurttaşlarım!

En derin ve unutulmaz büyük acımızla burada toplandığımız yaşlı günümüzde en büyük tesellimizi, İsmet İnönü gibi bilâistisna 17 milyon Türkün sevgi ve inanını taşıyan Cumhnrreisinin etrafında hassasiyetle toplanmış olmakda bulduğumuzu, o gün söylemiş ve bu anıt önünde da ma ve her zamankinden fazla bir çalışma ve başarma hasabı vermeğe mecbur olduğumuza söz vermiştik. İşte Millî Şef İsmet İnönü ve onun etrafında toplanan Türk birliği, ana prensibimiz olan sulh ve müsalemet siyasetinin üstün bir hesabını bu gün ölmiyen Atasına ve bütün dünyaya vermiş bulunmaktadır.

Bu sevinçli günde duyduğumuz ve izhar ettiğimiz his ve heyecanlarımızın Millî Şef İsmet İnönüne ve büyüklerimize iblâğını isterken tarihî, ve şerefli bir işin başına geçmiş bulunan Hatay valisine de candan ve sonsuz muvaffakıyetler dilerim.

Yaşasın Büyük Türk Milleti..

Lozan muahedesi nasıl imzalandı ?

24 — Temmuz — 939 tarihinde dil - tarih komitesi Başkanı Nazım Yücelt tarafından verilen konferans :

Büyük taarruzu müteakip yapılan Mudanya konferansına, garp orduları kumandanı İsmet paşa baş murahhas olarak iştirak etmiş, ve muvaffakiyetle bu konferansı neticelendırmişti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti 4 — Teşrinievvel — 922 tarihinde müttefiklere sulh anlaşması için verdiği notada sulh konferaasının İzmirde yapılmasını teklif ediyordu. Müttefiklerin verdiği 27 teşrinievvel tarihli cevabî notada ise konferansın Lozanda yapılması ve toplanma günü de 13 teşrinisanî 1922 tarihinin kararlaştırıldığı bildiriliyordu. Bu davetten İstanbul hükûmeti de ayrıca haberdar edilmişti.

Büyük Millet Meclisi hükûmeti içtima yerini ve gününü kabul ettiğini müttefiklere bildirdi.

İstanbul hükûmetine ittifak devletlerinin vaki teklifi üzerine sadrıazam Tevfik paşa başkanlığında heyetivükelâ fevkalâde toplantılar akdederek uzun uzadıya görüşmüş, ve evelemirde İstanbul hükumeti ile Ankara hükûmeti arasında bir ikiliğin mevcut olmadığını ve hattâ (payi adayı kat' ve levsi istilâyı izale yolunda seyfen mesaiî cansiparâne ve hüdapesnidanede bulunanların tercih edileceği beyanile konferansa iştirak keyfiyeti hakkında müzakeratta bulunmak üzere Büyük Millet Meclisince tayin olunacak bir zatın talimati mahsusa ile hemen gönderilmesi ve bu şık tensip olunmadığı halde heyeti vükelâdan birinin Ankaraya gönderileceği) bildirilmişti. Büyük Millet Meclisi hükûmeti 1 teşrinisani 922 tarihli celsesinde saltanatı lâğvederek İstanbul hükûmetini sureti katiyede tarih sahnesinden silmiş ve

bu suretle İstanbul hükûmetinin konferansa iştirak keyfiyeti ortadan kaldırılmıştı.

Sulh konferansına gitmeden evvel Ankara hükûmetinde başvekâlette Rauf bey; Hariciye vekilliğinde Yusuf Kemal bey, Müdafaai milliye vekâlatinde Kâzım paşa, Sıhhiye vekâletinde Rıza Nur bey vardı.

Başvekil Rauf bey heyeti murahhasa başkanı olarak konferansa iştirak etmek temayülünü gösteriyor, İsmet paşanın da askerî müşavir olarak verilmesini istiyordu. Bu fikrini Büyük Millet Meclisi hükûmeti reisi Mustafa Kemal paşaya da açmıştı. Mustafa Kemalpaşa Rauf beye, İsmet paşadan konferansta baş murahhas olarak istifade etmeyi düşündüğünü bildirdi.

İsmet paşanın Mudanya konferansını muvaffakiyetle idare ettiğini gören hükûmet reisi Mustafa Kemal paşa, Hariciye vekili Yusuf Kemal beye istifa etmesini, ve yerine İsmet paşanın namzet gösterilmesini teklif etti. Bunun üzerine İsmet paşaya Hariciye vekilliği verilerek baş murahhaslığa seçildi. İsmet paşa evvelâ beyanı itizar etti Fakat sonra hükûmet reisinin teklifini bir emir telekki ederek kabûl etmişti.

Baş murahhas, Hariciye vekili İsmet paşa. İkinci murahhas, Sıhhiye ve içtimaî muavenet vekili doktor Rıza Nur bey. Malî müşavir, sabık maliye vekili Hasan bey. İktisadî müşavir, sabık İktisat vekili Celâl bey. Diğer müşavirler de Diyarıbakır mebusu Zülfü bey, Burdur mebusu Veli bey, Hariciye hukuk müşaviri Münir bey, Umuru siyasiye müdürü Hikmet bey, Adliye müsteşarı Tahir bey, sabık Ticaret ve Ziraat nazırı Mustafa Şeref bey, İstanbuldan Reşit Saffet bey, Mustafa Zühtü bey, Senûyiddin bey, Bahriye idaresi reisi Şevket bey, askerî müşavir olarak da Asım paşa.

Heyeti murahhasa ve müşavirler 6 teşrinisani 922 günü sabahı Haydarpaşaya geldiler. İstanbulda üç gün kaldıktan sonra 9 teşrinisanide şark sürat katarile Lozana hareket ettiler. İçtima gününden bir gün evvel 12 teşrinisani 922 de Lozanda idiler.

Bu tarihlerde İngilterede intihap ve kabine değişmesi olduğu için İngilizler içtima gününün 26 veya 27 teşrinisani olmasını istiyorlardı. Bu müddet zarfında müttefik devletler hariciye nazırları aralarında bir konferans akdetmeyi düşünüyorlardı. Bu fırsattan istifade ederek baş murahhas İsmet paşa Parise gitmiş, Fransız başvekili Puankare ve diğer siyasî rical ile görüşmüş, sulh gayelerimiz hakkında izahat vermiş, konferansın daha ziyade tehir edilmesinin mahzurlarını anlatmış, ve nihayet 20 teşrinisanide içtimaın muhakkak olduğuna dair teminat almıştı.

İngiliz hariciye nazırı lord Gürzon Parise gelerek Puankare ile ve İtalyanın Paris sefirile görüştükten sonra İsviçrede Lozan civarında (Terited) e kadar gelmiş olan İtalya hariciye nazırı Musolini ile de görüşmüştü.

Teşrinisaninin 20 inci günü İsviçrede Lozanda (Oşi) de Leman

gölü sahilinde Şato otelinde konferansın ilk celsesi toplandı.

Konferansta bir tarafta Türkiye. Karşı tarafta; büyük Biritanya imparotorluğu; baş murahhası; Sir Horas Rorj Montagü Romhold.

Fransa Cümhuriyeti: Baş murahhası; Ferik rütbesinde general Moris Pelle.

İtalya krallığı: Baş murahhası; İtalya sefiri ve İstanbulda fevkalâde komiser Marki Kamil Garoni ve Atina orta elçisi fevkâlâde murahhası, müsyü Montanya,

japon krallığı: Roma fevkalâde büyük elçisi ve murahhası Oçyai Jozammi. Yunan krallığı: Baş murahhası ; heyeti vekile reisi Venizelos, Londra orta elçisi Kaklamanos.

Romanya Krallığı; Orta elçi Diyamandi. Orta elçi Konçsko.

Sırp krallığı: Bern fevkalâde murahhası ve orta elçisi doktor Yuvanoviç.

Celse açılınca; İsviçre Cümhurreisi Mösyö (Hers) riyaset mevkiine geçerek sulh için toplanan devletler murahhaslarına (hoş geldiniz) dedikten sonra sulhün çabuk neticelenmesi üzerinde temennilerde bulundu.

İngiltere Hariciye nazırı Lord Gürzon; İsviçre hükûmetinin hüsnü kabulünden ve mihmannüvazlığından dolayı teşekkür ve hayırlı uyuşmalar temenni etti.

Türk baş murahhası İsmet paşada İstiklâl mücadelemizin ehemmiyetinden, ve Türkiyenin İstiklâl ve hürriyetinden başka bir şey istemediğinden, Yunanlıların Anadoludaki tahribatından bahsederek Türk heyeti murahhasasının azamî hüsnüniyetle mütehassıs olduğnu bildirdi. İsviçre hükûmetinden gördükleri hüsnü kabulden dolayı teşekkür etti. Birinci gün böyle geçti.

İkinci içtimada arazi, maliye, iktisat,adliye vesaire. Komisyonları seçildi, ve komisyonlar faaliyete geçti.

Konferansın ilk haftası salim ve güzel gidiyordu. Fakat Trakya hududunda Karaağaç, Anadolu hududunda Musul, birer pürüz çıkardı. Mamafih bu meseleler bilâhara konuşulmak üzere başka meselelere geçildi.

Kapitülasyonlar meselesine gelince; Kapitülasyonları filhakika kaldırıyorlardı. Lâkin bunun yerine devletin iktisadî, idarî istiklâline engel olacak hükümler ve usûl konulmak isteniyordu. Boğazlar meselesinde ise müttefikler geniş salâhiyet istiyorlardı. Marmara ve İstanbulun taarruzdan korunması için Türk murahhasasının ietediği maddeleri kabûl etmiyorlardı.

Anadoludaki tahribat tasdik edildiği halde bunların tamirine yanaşılmıyordu. Konferansın ikinci haftası sonlarında bu anlaşmazlıklar, müzakerelerin (Talik) perdesi altında kapanması ihtimalinden bahs olunmağa başlandı. Konferans bu çetin safhalarda olduğu halde Lord gürzon anlaşmanın yılbaşından önce biteceğini ve yeni seneye sulh hediyesile girileceğini beyan ediyordu. Türk murahhasları başkanı İsmet

paşanın gösterdiği kolaylıklarla bazı noktalarda anlaşmalar hasıl oldu. Hattâ bir aralık Türk İngiliz yakınlığından da bahsedildi. Fakat misakı millî hududu dahilinde sulh yapılmedan anlaşma kabil olmayacaktı.

Anlaşma yalnız Türklerle Yunanlılar arasındaki sivil ve asker esirlerin mübadelesi üzerine yapılabilmişti. Diğer noktalarda hiç bir uyuşma görülmiyordu. Anlaşılmayan maddelerin başlıcaları şunlardır:

A — Türkiyede bir ermeni yurdu kurulması. (Kat'î olarak murahhaslarımız tarafından reddolundu)

B — Boğazlar meselesi. (Türklerin kabûl ettikleri şekli Ruslar reddettiler. Ruslar boğazlar meselesi konuşulurken davet edilmişlerdi)

C — Kapitulâsyonlar.

D — Gümrükler.

E — Düyunu umumiye.

F — Yunanlılarla Karaağaç istasyon meselesi.

G — İngilizlerle Musul meselesi.

Bu meseleler üzerinde Türklerle müttefikler arasında pek geniş görüş farkları mevcut olduğundan anlaşma kabil olmuyordu.

Bu sırada yılbaşı yortuları gelmişti. Murahhaslar birer birer memleketlerine döndüler. Bu fırsattan istifade ederek Türk murahhaslarından Hasan bey de Ankaraya döndü. Hasan bey tekrar Lozana geldiği zaman müttefikler yeni talimaaname ile avdet ettiğini söylemişlerse de Türk heyeti murahhasa reisi, millî misakın hndudu haricinde birşey istenilmediğini beyan etmiştir.

Yılbaşı tatilinden sonra başlayan müzakerelerde gerginlikler yine devam ediyordu. Bir aralık Lozana gelen General Tavzent [İngilterenin yapmağa mecbur olduğu ilk iş, Türkiye ile anlaşmadır. Cihan sulhü Musul meselesine bağlıdır] diyordu.

Diğer taraftan Sovyet Rusya murahhasları konferansa verdikleri bir notada : [Şarktaki ihtilâf, emperyalist devletlerin müslüman ahaliye kendilerinden dûn mevkide görmek fikrinden feragat ettikleri zaman nihayet bulacaktır, Türkiye kendi müessesatı iktisadiye ve hukukiyesinin sahibi olmak üzere tanınmalıdır.] diyorlardı.

Müttefikler bir muahede metni kaleme alarak 31 kânunusani 923 günü resmen Türk murahhaslarına ve konferans erkânına tevzi ettiler.

Mahkemelerde ecnebi hakimlerin vücudunu, ve Türkiyede ekalliyetlerin hukukunun cemiyeti akvam tarafından müdafaasını, ecnebi davalarını istinaf eden ecnebi hakimlerin kabulünü ilh.. Siyasî ve iktisadî istiklâli cerh eden bu muahedename Türk murahhasları tarafından kabûl edilmeyerek kanaat verici cevaplar verilmiştir. Müttefikler bu cevaplara karşılık vermemişlerdir. İngiliz, Fransız, İtalyan murahhasları birer birer memleketlerine avdet etmişler, en geç olarak Lozandan Türk murahhasları hareket etmişlerdir.

Heyeti murahhasa reisi İsmet paşa; Lozandan harekrtinden evvel

gazetecilere vaki beyanatında « sulh yapmak için herkesten evvel Lozana geldik. Konferans devam ederken azamî fedakârlıklar yaptık. Cihan efkârı umumiyesi bunları takdir edecektir.Sondefa,müttefiklerin teklifatına cevabîteklifatımızı tebliğ ettik.Buna tahrirî bir cevap almadık.Bugün görüyorum ki bütün murahhaslar hükûmet merkezlerine gitmişlerdir.»

«Konferansın tatiline dair hiç bir yerden tebligatı mutade almadım. Bilâkis konferansın tatil edilmiş addedildiğini, talik edildiğiğini kâtibi umumî söylüyor. Ben de konferansı kat olunmuş addetmiyorum. Bu fırsattan istifade ederek diğer murahhasların yaptıkları gibi ve hepsinden sonra hükûmetimin merkezine gidiyorum » demiştir.

Lozanda irtibatı muhafaza etmek için sabık ticaret ve ziraat nazırı Mustafa Şeref beyle, kâtiplerden Âli ve Rifat beyler kalmıştır.

İsmet paşa Romanya yolile memlekete dönmüştür. Havaların sert olması yüzünden karadan yoluna devam edemeyerek denizden (Gülcemal) vapur'le 6 şubat 923 tarihinde İstanbula gelebilmiştir.

Bu hadise üzerine hükûmet İzmir, ve İzmit limanlarına on tondan büyük gemilerin giremiyeceğini ve mevcut gemilerin de limanı terketmelerini devletlere tebliğ etmişti. Bu hadise devletler arasında dedikoduyu icap ettirdi ise de yerinde bir hareket olduğu da teslim olunmuştu

Konferansın inkitaa uğradığı bu sıralarda Lord Gürzon gazetecilere şöyle diyordu:

« Son dakikada Türk murahhasları ya buhranın ehemmiyetine vukufsuzluklarından ya talep ettikleri şeyin binnisbe ehemmiyetten ârî şeyler olduğunu takdir edemediklerinden, yahut pazar alışverişlerinde olduğu gibi on birinci saatin son dakikasının son saniyesinde taleplerini istihsâl edeceklerine kani olduklarından, Türkiyenin hakimiyet ve istiklâl sözlerini ve esarete mahkûm edildiklerini yüzüncü defa tekrar ederek imzaden istinkâf ettiler. » Bundan başka Türklerin pişman olarak konferans mukarreratını kabul edeceklerini ileri sürüyordu. Fransız erkânı da ayrıca mesuliyet yükünü üzerinden atmak üzere gazetelere beyanatta bulunuyordu.

Hal böyle iken İsmet paşa: (Türkiyenin konferansta hakkına ve kuvvetine istinad etmekle beraber hakikî bir hulûs ile cihan sulhünü tesise hizmet ettiğini ve sulhü gayet samimî olarek temennî ettiği halde şımdilik buna muvaffak olamadığını) gazetecilere bildiriyordu.

İsmet paşa İstanbulda İngiliz ve Fransız mümessillerile görüştü, bir netice alamadı. Oradan Ankaraya hareket etti. Büyük Millet Meclisinde akdolunan gizli içtimade izahat verdi. 1 mart 923 tarihinde Mustafa Kemal paşa tarihî nutkunda (Türkiyeninin her medenî ve kabiliyetli millet gibi yaşamaktan başka bir emeli olmadığını ve Türk milletinin idarî, malî, iktisadî bütün hukuk, istiklâl ve hayatına malik olması hiç bir milleti izrar etmeyen ebedî bir hakkı müktesibi olup bu kadar tabiî

bir hakikatı kabul etmek, sulhü âlemi tesis için kâfi olduğunu söylüyordu. Büyük M. Meclisinin mukarreratı sonunda gazetelere verilen tebliği reşmîde:

(Heyeti murahhasaya verilen notanın istiklâlimizi ihlâl eden maddeleri ihtiva ettiğinden şayanı kabûl görülmediği, eğer notanın aynen kabulunde ısrar edilirse mesuliyetin kabul edilmiyeceği, bu hususta hükûmete vasî selâhiyet verileceği) bildiriliyordu .

Konferans yine faaliyete başlıyordu. 18 nisan 923 de Türk heyeti murahhasası İstanbuldan hareket etti. İsmet Paşa gazetecilere: (Hayat ve istiklâlimizi temine kâfi bir sulh elde edeceğimize güvenerek Lozana ümitli gidiyoruz. Büyük Millet Meclisine bayrama sulh müjdesi vereceğiz) diyordu.

21 nisan 923 cumartesi günü akşamı murahhas heyetimiz Lozana indiler. 23 Nisan 923 pazartesi günü akşamı saat 17 de Şato otelinde başta İngiliz murahhası olduğu halde sıra ile Fransa, İtalya, Japonya muarahhasları birer nutuk irat ettikten sonra müzakerelere başlandı. Ve üç komite seçildi.

1 —İngiliz murahhası Sir Horas Romboldun başkbalığında arazî ve siyasî işler komitesi.

2 — Fransız murahhası general Pellenin başkanlığında malî meseleler ve ecnebilerin ikametine ait işler komitesi.

3 — İtalya murahhası Motanyanın başkanlığında iktisadî işler komitesi.

Bu komiteler çalışırken bir çok çetin işlerle karşılaşılmıştır. Bu işlerden en ehemmiyetlisi Yunanlılardan istediğimiz tamirat meselesidir. Yunan hükûmeti hesabına müttefikler Türklere tamirat vermek istemiyorlar, buna karşı Karaağaç istasyonunu hediye ediyorlardı. Heyeti murahhasa reisimiz İsmet paşa keyfiyeti hükûmet merkezine yazıyor, başvekil Rauf bey heyeti vekilenin tamirattan feragat edemiyeçeğini bildiriyordu.

İşmet paşa bugünler esnasında çok müşkülât çekmişti. Nihayet Büyük Millet Meclisi hükûmeti reisi Mustafa Kemal paşanın çektiği son bir telgrafla Karaağaca mukabil tamirattan feragat edilmişti. Ve bu büyük fedakârlık müttefiklere bir çok meselelerde silâh olarak kullanılmıştı.

Musul meselesi ile düyunu umumiye işi konferans mevzuundan dışarı alındı. Diğer mevzular üzerinde uzun ve çetin müzakerelerden sonra itilâf hasıl olmuştu.

16 temmuz 923 tarihinde konferans mukarreratı ikmal olundu. Bir hafta da tebyiz ve hazırlanması ile uğraşıldı. 24 temmuz 923 salı günü saat 15 de Lozan üniversitesinin bir salonunda imzalandı. İmza merasiminde, İsviçre Cümhurreisi, hükûmet erkânı, bitaraf devletler ricali, gazeteciler vardı. İmza merasimine İsviçre Cümhurreisi riyaset etti. Bugün Lozan baştan başa donandı. Lozanlılar üniversitenin etrafında şenlik yaptılar. Kiliseler çanlar çaldılar. İmza salonuna evvelâ Yunan murahhası Venizelos geldi. İsmet paşa,

bitaraf devletler hükûmet murahhasları tarafından hararetle istikbal ve tebrik edildi. İmza masası ortada idi. Üstünde kırmızı çuha vardı. Masanın bir tarafında müttefikler diğer tarafta Türk murahhas heyeti vardı. Köşedeki kürsüde İsviçre Cümhurreisi oturuyordu. Her iki tarafında İsviçre hükûmet adamları, mahallî memurlar ve Lozan belediye reisi vardı.

Evvelâ Cümhurreisi bir nutuk irat etti, ve Türk murahhaslarını imzaya davet etti. İsmet paşa, Rıza Nur bey ve Hasan bey imzaladılar. İsmet paşa bizzat Mustafa Kemal paşanın verdiği altın kalemle muahedeyi imzaladı. Bu kalemi üniversiteye hediye etti. Murahhas heyetimizin imza merasimi beş dakika sürdü. Sonra sıra ile İngiliz, Fransız, İtalyan, Japon, Yunan, Romanya, Bulgaristan, Portekiz ve Belçika murahhasları imzaladılar. Sırplar düyunu umumiye maddesinden dolayı imza etmek istemediler. Ruslar bilâhara imza edeceklerini söylediler. ve ağustos ayında imzaladılar. İmza merasimi 45 dakika sürdü.

Muahedename imzalandıktan sonra İsviçre Cümhurreisi bir nutuk daha irad ederek :

(Haliharbe ve bundan tevellüt eden hercümerce nihayet vermek için azîm fedakârlıklara tahammül eden milletlerin bihakkın arzu eylediği saadetin sulhühazır ile temin ve istihsál edilmesini temenni ederim. Sulhün İsviçre toprağında imzalanmasından dolayı husule gelen muvaffakiyet hasebile kendimi bahtiyar addediyorum) demiş ve nutkunun sonunda şark memleketlerinin saadet ve terakkisi hakkında temennilerde bulunmuştur.

Müteakiben sıra ile murahhaslar İsviçre Cümhurreisinin elini sıkarak gördükleri hüsnükabulden dolayi teşekkür ederek salonu terketmişlerdir. İsviçre Cümhurreisi murahhasları bir gün evvelden, hükûmetinin vereceği ziyafete davet ettiğinden bütün murahhaslar Lozanpalastaki ziyafete gittiler. Bu münasebetle fevkalâde şenlikler yapıldı. İmza günü İngiltere, ertesi günü Fransa, İtalya, Japonya murahhasları Lozandan ayrılmışlardır.

Türk murahhaslarından bir kısmı 28 temmuzda Lozanı terketmişler, İsmet paşa ile diğer bazı zevat Amerika ile yapılmakta olan muhadenet ve ticaret muahedeleri müzakerelerini neticelendirmek için bir kaç gün daha kalmışlardır. Müzakereler 7 ağustosa kadar bitirilerek Amerikal·larla yukarıda adı geçen muahedename imzalanmış, İsmet paşa da ayni günde Lozandan ayrılmışdır. Lozanda 143 maddeden ibaret olan sulh muahedenamesinden başka, boğazların usulü idaresine dair mukavelename, Trakya hududuna dair mukavelename, ekalliyet ve selâhiyeti adliye hakkında mukavelename, ticaret mukavelenamesi, Rum ve Türk ehalisinin mübadelesine dair mukavelename ve protökol, sivil mevkufların iadesine ve harp esirlerinin mübadelesine dair Türk-Yunan itilâfı, affı umumiye dair beyanname ve protokol, Yunanistandaki müslü-

man emvali hakkında beyanname, Lozanda imza edilen senedlerin bazı ahkâmına Belçika ve Portekizin iltihakına dair protokol ile işbu iki devletin mezkûr iltihakını havi beyannameler, Biritanya, Fransa ve İtalya kuvvetleri tarafından işgal edilen Türk arazisinin tahliyesine dair protokol ile beyanname, Karaağaç ile Bozcaada ve İmroz adalarına dair olup Biritanya imparotorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Türkiye tarafından imzalanan protokol, Yunanistandaki ekalliyetlerin muhafazası hakkında başlıca düveli müttefika ile Yunanistan arasında 10 ağustos 1920 de münakit muahede ile Trakyaya müteallik olarak ayni devletler arasında ayni tarihte münakit muahedeye dair protokol — ki hepsi 16 parçadan ibarettir — imza edilmiştir. Bundan başka Lehlilerle dostluk muahedesi, Macarlarla muhadenet muahedesi, Amerikalılarla ticaret muahedesi de imzalanmıştır.

Lozan muahedesinin imzalandığı gün memleketin her tarafında yüz bir parça top atılarak ilân şadımanı edilmiş, gece ve gündüz şenlikler yapılmıştır.

İsmet paşa Lozandan ayrılırken İsviçre devlet erkânı ve Türk talebesi müşarünileyhi uğurlamışlar, ve hududa kadar İsviçre zabıta memurları da refakat etmişlerdir. İsmet paşa İsviçre hududunu geçerken İsviçre Cümhurreisine telgraf çekmiştir.

Bulgaristandan geçerken de Bulgaristandaki müslümanlar kendisine çok yakınlık göstermişlerdir.

Türk hudutlarına girdikten sonra Türk delegelerile işgal kuvvetleri kumandanı müşarünileyhi karşılamışlardır. İstanbulda yüz binlerce halk Sirkeci istasyonunda ve tramvay caddesinde karşılama merasimini ifa etmişlerdir.

10 ağustosta İstanbula vasıl olan heyeti murahhasa reisi İsmet paşa, 12 ağustos pazar günü yine fevkalâde tezahürat ile Ankaraya hareket etti. 13 ağustos 1923 pazartesi günü saat 10 da Ankaraya geldi. Gazi Mustafa Kemal paşa, refikası, mebuslar, sefirler, devlet ricali, ve bütün halk müşarünileyhi karşıladılar. İstasyondan Büyük Millet Meclisine kadar olan 20 dakikalık yolu yürüyerek aldılar.

Birinci Lozan konferansını müteakip Meclis feshedilmiş, yeniden intihap yapılmıştı. Bu meclis henüz toplanacaktı. İlk iş olarak 21 ağustos 1923 de muahedenameyi müzakere etti. Muahede hakkında hariciye encümeni reisi Yusuf Kemâl ve mazbata muharriri Tevfik Rüştü beyler izahat verdiler.

Mersin mebusu Niyazi Ramazan bey cenup hududunu tenkit ederek Antakya ve İskenderonun hudut haricinde kalmasına itiraz etti. Müzakere uzadı. Ertesi ve daha ertesi günü de müzakereye devam olundu.

23 ağustos günü İsmet paşanın saatlerce devam eden müdellel izahatından sonra :

(Efendiler, hulsâatan size arzedeyim. Muahede mütecanis, yeknesak bir vatan, her türlü kuyuttan azade bir vaziyet, hükûmet içinde

bir hükûmet olan imtiyazattan tamamen halâs, kâfi vüsat, mebzûl menafi temin ediyor. Bu vatanın adı Türkiyedir.)

Temin ettiğimiz vatanın harabe olduğu, dahil ve haricin malûmudur. Bununla beraber bütün müşkülâtı yenmek Türkiyenin takati haricinde değildir. Biz âtîye kemali emniyetle bakıyoruz. Bir hedefe vasıl olmak için gayenin vüsulü lâzımdır. Hedef dümdüz olduğunu zannetmek büyük bir gaflettir. Hedefimiz en büyük seviyei terakkiye varmaktır. Vesaitimiz vardır. Fakiriz; fakat altın hazinelerimiz vardır. Bugün zahmet çekiyoruz. Fakat behemehal gayeye varacağız. İş zamanı gelmiştir. Bir an evel başlamak lâzımdır. Millet ve dünya vereceğiniz reye intizar ediyor.) demiştir.

Bu nutku müteakip şiddetli alkışlarla tayini esami ile reye müracaat edilerek büyük bir ekseriyetle muahedename kabûl ve tasdik edilmiştir. 23 ağustos 923 gece yarısından itibaren tatbik sahasına girmiştir.

Bursa Hergelesini altı ay için mukataaya verilmesi hakkında

Sicil 23 Sayıfa : 111

Sebebi tahrir oldurki Mahrusıyyei burusada Enbiya Mahallisinden Halil bin Ali ve Şekerhoca mahallesinden Lebbân Oruç bin Turdî ve Manastır mahallesinden Ali bin Mübarek nam kimesneler gelüp şeriat mahfelınde ikrar ve i'tiraf edüb sene semane aşerete ve tis'amie muharremi gurresinden mahrusıyyei mezburenin hergeleciliğin cemian kıdvetül ümerâilkiram zübdetül küberâil feham mahrusıyyei mezure sancağı beyi Mehemmed bey bin merhum Müstafa Paşa canibinden altı aya on bir bin akçeye her üç ayda bir yevmülkıstın eda üzerine şirkete ile mukataaya dudduk didiler. Mezbur Emin canibinden nayibi menab olan Ali bin Mustafa mezkûreyni vicahen tasdik ettiğinden sonra Enbiye mahallesinden Meddâs Mehmed bin Mahmud ve tavukçı Yusuf bin Mehmet meblağı mezkûreye kefil olduktan sonra kefaleten hâviyeten alelemri velkabûl sebti sicillât olundu.

Şehri muharremül haram yevmül Cuma 918

Anatoli darbhanelerin üç yıla mukataya tutmak hakkında

Sicil 23 Sayfa 116

Sebebi tahrir oldurki . . . Anatoli darbhanelerin üç yıla yüz otuz bin akçaya mukataaya dutan Mustafa bin Alotinin tahvidi tamam olub sene semane aşerete ve tis'amie muharremi gurresinden mevkuf ve mahlûl olup ve talib bulub viresiz deyu hükmü şerif dahi varid olduktan sonra bermucebi emri âlî nida etdirilüb talib taleb olundukça mahrusiyyei Bursada merhum Şehzade mahallesinden İbrahim bin Mehmed tarihi mezkûrdan üç yıla iki yüz bin akçeye talib ve ragıp olup mahrusıyyei

mezkûrede Kepezciler mahallesinden Hayyat Yakub bin Abdullah ve Hoşkadem makramevî mahallesinden dolabcı Mehmed bin Mehmed nam iki nefer evlû ve barklû kimseler bu maslahat için varid olan sipâhı oğlanı Muhiddin marifeti ile mezbur âmilin nefsine kefil olub sebti sicillât olunduktan sonra atebei ulyaya arz olundu.

5 Muharremül haram 918

Teke ili bâğilerini tenkil için Anatoliye geçen askerin mezriaya yaptığı zararın tazmini hakkında

Sicil : 23 Sayfa : 121

Sebebi tahrir oiur ki ... merhum Ali paşanın Bursada olan imareti evkafından Bursa sahrasında Üveyselkaranî zaviyesi kurbinde olan bir kıt'a yeriki fahrül emasil Mahmut ağa bin Abdullah hamse aşerete ve tis'amie ramazanı gurresinden üç yıla müzayede üçer bin akçeye maktu verilmiş imiş sene seb'a aşerete tisamie içinde merhum vezir Ali paşa Teke ili bâğîleri için asker ile Anadoluya geçüp Bursa sahrasına gelüp kondukta mezbur Mahmut ağanın çayırın ve zer'in asker harabu tebâb idüb zararu ziyan ettiği udûlü müsliminden cem'i kesir şehadetlerile sabit ve zahir olduktan sonra vakfı mezburda bilfiil mütevellî olan Hazret efendi dâme fazluhû senei mezkûre için verilecek mukataanın sekiz yüzin hükmü tevliyetile hat etti.

12Muharrem 1918

Birinci Selimin, Babasının evvelce verdiği hükümlerin kemakân muteber olması hakkında

Sicil : 23 Sayfa : 163

Hâzihî suretül hükmir refiissultani elvaridi min atebeti kıd-

vetissalatinil izâmi zübdetil havakînil feham essultanibnissultan eşşultan Selim şah bin essultan Bayezid han tâle bakahü ve nâle münahü akdâ kuzatil müslimîn evlâ vilâtil muvahhidin maadinül fazli velyakîn varisü ulumil enbiyai velmürselin mevlânâ elhakim bemahrusiyei Burusa zidet fezayilühû tevkif refi'ı hümayun vâsıl olıcak ma'lûm olaki bundan akdem anda olan ihtisaba müteallik ve gayri hususlar için kıdvetissalâtin umdetil havâkîn zıllullahi fil arzeyn sultan babam medallahu zıllehûl âlî zamanında hükümler verilmiş idi imdi buyurdumki ol hükümleri mukarrer bilüb mucebince amel edip icra itdiresiz şöyle bilesiz bir dürlû ismeyesiz veçhi me'mur üzere amel idüp alâmeti şerife itimad kılasız.

Tahriren filyevmil hamis aşer min şehri seferil muzaffer sene semani aşerete ve tisamie 918

Bemakamı Kostantaniyye

Mudanya köprüsünün mukataası hakkında

Sicil : 23 Sayfa : 174

Sebebi tahrir oludurki.... âsitânei saaadet meâb huddamından silâhdarlar zümresinden hükmü şerif ile vârid olan Cafer bey bin İshak bey şeriat mahfelinde ikrar ve itiraf idüp itdiki kariyyei Mudanya ma'beri mukataasını sene 916 recebi gurresinden üç yıla mukataaya dutan âmil Yusuf bin Abdullah tahvilinden mezbur iş kıstından işbu hämili kitab fahrül ümenâil kiram Sinaneddin bin Abdullah elinden altı bin akçe alub kabzitdim dokuz yüzü ulufem içün ve bakîsin hizanei amireye isâl için didi mezkûr emin daki vicahen ve şifahen tasdik itdi.

Yevmil isneyn minrebiülahır 919

Sultan Korkutun iki yeniçeriye vesika vermesi hakkında

Sicil : 23 Sayfa ; 188

Sureti hükmi sülaletüssalâtinil izâm hulasatil havâkînilfeham essultan Korkut tâle bakahü ve nâle menahü iftiharül eâlî velekârim yeniçeri oğlanları ağası İlyas ve fahrül muharrirîn kâtib Firûz zide kedrihüma tevkif refiî hümayûn vasıl olunacak malum olakim Dârendei misâli bimisâli ferhundefâl nevahii Burusa ve kariyyei Çağrışanlarda Yusuf nam kimesnenin elinde Ali ve Ahmet nam iki nefer yeniçeri oğlanı olub şimdiki halde mezkûr oğlanlar benüm babı saadet meâbım gelmişlerdir anların bunda geldüğine sizün canibinden nev'an şüohe oluna deyu tevehhüm edüb temessük taleb itdüğî sebebden bu hükmü şerifim virdim ve buyurdumki mezkûrun elindeki iki nefer oğlan bunda geldüğine nev'an şüphe olunmaya ve mezkûrdan minba'd taleb idüp incitmiyesiz ve üştürmiyesiz şöyle bilesiz ve badennazar bu hükmü şerifim mezkûrun elinde ibka edesiz alameti şerife i'timan edesiz.

Tahriren fî evayili muharremül haram sene semani aşerete ve tis'amie

Beyurt— Karyei Çeltikci

Sultan Ali hadisesinde habsedilen bir oğlanın tahliyesi hakkında

Sicil : 23 Sayfa : 194

Sebebi tahrir olurki.... Burusada Sultan Ali hadisesi Balıbeyin şehirlû esbabın aldıkda Hasan nam saruşın gök elâ gözlü imret açuk kaşlu rusiyyülasıl gulâmın dahi seyyit Hüseyin bin seyyit Ahmedül Hubbaz ve Hacı Mustafa bin hacı Yusufülarab ve Musa bin Hızır nam üç nefer kimesneler ahzü kazb idüb mahbuslar ile bile habs olunmuş imiş hâliyâ, mezkûr oğlan

efendi emri ile mahbesden ihraç olunub mezkûrân hacı Mustafa ve Musa ma'rifetleri ile zikrolunan seyyit Hüseyne teslim olundu.

918

Darbhanei âmire içün ustalar talebi hakkında

Sicil : 23 Sayfa : 195

Sebebi tahrir olurki.... Deri devletden hükmü şerif vârid olub darbhanei âmire içün darrâblar hacet oldu deyu üstadlar istendikde bunda Burusadan gösterilen kimesne bunlardırki zikrolunur mahallei hamamı Mesih paşadan çuval duzcı Hayreddin ve Alacahırkalıdan hacı Hamza bin Abdullah ve mezkûr mahalleden Veli bin Murad ve Kaygan oğlu mescidi mahallesinden Ivaz bin Mahmud ve Balıkpazarı mahallesinden Haddad Ali bin Hamza ve mezkûr mahalleden haddad Turgut bin İbrahim ve mahallei mezkûreden Ahmet bin Mehemmet ve Bedreddin mahallesinden Yusuf bin Abdullah ve Saray mahallesinden Şuca' bin Abdullah ve mezkûr mahalleden Mirzamaşacı Derzi bu mecmuun nefislerine Ali paşa mahallesinden Haddad Resul bin Oşman kefil olub anın dahi nefsine Şeref hoca kızkarındaşı mahallesinden haddad hacı Kasım bin İsmail kefil oldu.

12 Cemaziyel evvel 918

Bir şeyhin eyyamı fitrette kaybolan beratının yerine değerinin verilmesi hakkında

Sicil 23 Sayfa 196

Sebebi tahrir olurki .... mahrusiyyei Burusada merhum İsabey imareti evkafında yevmî beş akçe ve yılda üç müd arpa ile bilfiil şeyh olan fahrussâdât mevlânâ seyyit Şemseddinin eyyamı fitretde elinde olan beratı meşihat zayi' olub deri devlete

varub beratı hümayûn almak murad idünüb talebi arzettüği ecilden arzı i'lâm olundu.

13 Cemaziyel evvel 918

Zayi ' olan bir emanetin tazmini hakkında

Sicil 23 Sayfa 916

Sebebi tahrir oldurki.... fahrül ümerail izam Anatolı beyler beyisi Ahmet paşa kapucularından İsâ bin Nasuh nam kimesne mahrusiyyei Burusada sarraf Muslahaddin Kârbansarayın dutan İskender bin Ali nam kimesnede bir çuka emanet koyub sonra gelib taleb itdikte zayi olmuş bulunacak mezkûr İskenderi efdalül müteehhirîn ekmelül mütebehhirîn efendi önüne götürüb davâ itdikte şer'an zaman lâzım gelincek mezkûr İskender mezbur İsaya yüz seksen akçe virüb tarafeynden terazeyn ile sulh idüb deftere sebt itdirdiler.

8 Cemaziyel ahır 918

Bir kiliseye ait olan eşyanın başka bir kiliseye konmasından ötürü yapılan müracaat ve eşyanın eski yerine konulması hakkında

Sicil 23 Sayfa 228

Sebebi tahrir oldurki dergâhı gerdûn iktidardan hükmü vacubül itaa varid olup mazmunı şeref irtisamında yahudi Kabbaynam yahudi dergâhı muhallâma arzıhâl idüb mahrusiyyei Mezburede vakı' olan Kilisamıza ba'zı esbab vakfedüf ol kiliseye ta'yin olunmuş sonra ba'zı yahudiler ol ta'yin olunan kilisadan kaldırırub ahar kiliseye nakl eylediler deyu bildirdi ile olsa buyurdumki hükmü şerifüm vusul bulıcak göresiz bunun kilisesine vakfidüb ta'yin olunan esbabı hilafı şar'hi kavim alup ahar kiliseye nakl etdikleri sabit ola hükmidüb giru evvel ta'yin olu-

nan kiliseye alıviresiz deyu emrolunmuş imtisâlen lilemrilâfî teftiş olundukda mahrusıyyei mezkûrede Kurıçeşme mahallesinde mezkûr yahudi Kabbay bin Salon kayyum olduğı kiliseye vakfolunan esbabdan iki tevriye bir gümüş sâgar ve bir dahi gümüş mahcer ve iki adet halı ve iki altunlık tevriye örtüsü alınup mahallei mezkûrede kılisayı mezkûrun mukabelesinde olan kilisa cemaatinden olan İshaka bin Ya'kub nam yahudide emanet kılunmuş hâliyâ mezkûr İshakdan zikr olunan esbab bîkusur alınub bermucebi emri şerîf mezbur Kabbaya teslim olunub ol dahi kabzına ve ahzına ikrar idüb tarefeynden tesaduklar vaki' oldukdan sonra bu vesika ketbolunub mezkûr İshaka verildiki vakti hacette temessük idine.

23 Cemaziyel ahır 918

Beytülmâle ait bir evde define bulunduğu hakkında

Sicil 23 Sayfa 230

Sebebi tahrir oldurki mahrusiyyei Burusada Enbiya mahallesinde Devlet bin Abdullah nam avret fevt olub cemi'i esbabı ve malümenali beytülmâl olub mahallei mezkûrede olan bir evini beytülmâl emini olan Hayreddin Selâmi bey'i şer'î ile bey' itdikten sonra mezkûr evde halâsı bozulub teceit olunurken bir çölmek içinde altı?yüz seksen akçe ve dört efrenciye ve iki eşrefiye bulunub beytülmâl içün zabtolundu.

24 Cemaziyel ahır 918

Darbhanelerde yeni akçe kesilmesi hakkında

Sicil : 23 Sayfa : 253

Sebebi tahrir oldurki dergâhı kerdun measirden hükmü vacibül itaa vârid olub mazmunu şeref irtisanında mahrusiyyei

Burusada olan Darbhanede yeni akçe kesilmek içün emritdim imdi Tire ve Amasya darbhaneleri dahi evvelden müstakil birer âmile satılu gelmiştir gerektirki zikrolunan darbhanei anda Burusada nida itdirüb yarar taliblere emin ma'rifetiyl satub mâle ve nefsine kefillerin alub sicillâta kayditdirüb yazub bildirasiz deyu emrolunmuş imtisalen lilemril âlî zikrolunan darbhaneler nida olunub kimesne talib olmayub ammâ mahrusiyyei mezburede dokuz yüz on sekiz muharreminin gurresinden üç yıla iki yüz bine bilfiil dutan âmil elhaç İbrahim bin Mehemmed sene dokuz yüz on sekiz recebi gurresinden üç yıla yetmiş kerre yüz bine talib ve rağıp olduğî sebebden mahrusiyyei mezkûrede uncu Ali bin Hamza nam kimesne zikrolunan mezbur Darbhanelerin cemi'isine meblağın beş binine ve hem nefsine kefil ve Mehemmed bin Ahmet nam kimesneki tabib hocadandır meblağı mezburın beş binine dahi kefil olub Karagöz bin Abdullah ve Namazgâh mahallesinden Ali bin Mehemmed nam kimesneler evlû barklû nefsine kefil olub sebti defder olundukdan sonra arzı i'lâm olundu.

Minrecebil mürecceb 918

Hudavendigâr türbesinde yatan Sultan Mehemmed

Sicil 23 Sayfa 269

Mahrusıyyei Bursada Gazî Hudavendigârın türbei mutahharesinde yatan merhum Sultan Mehemmed tâbe sarahü üzerinde yevmî bir akçe cihetle bekçi olan Ahmed kendü ihtiyarı ile feragat idüb rafi'ı rık'ai rukıyyet Mustafaya tevcih olundu.

8 Minşehri şebanül muazzam 918

HALKEVLERİ DERGİLERİ

Halkevi	*Derginin adı*
Adana	Görüşler
Afyon	Taşpınar
Amasya	Yeşilırmak
Antalya	Türk Akdeniz
Artvin	Çoruh
Bafra	Altın yaprak
Balıkesir	Kaynak
Burdur	Burdur
Bursa	Uludağ
Çorum	Çorumlu
Denizli	İnanç
Diyarbakır	Karacadağ
Elâzığ	Altan
Eminönü	Yeni Türk
Eminönü	H. B. Haberleri
Erzurum	Atayolu
Eskişehir	Halkevi
G. Antep	Başpınar
Giresun	Aksu
İsparta	Ün
İzmir	Fikirler
Kayseri	Erciyeş
Konya	Konya
Manisa	Gedis
Mersin	İçel
Milâs	Yeni milâs
Muğla	Muğla
Niğde	Akpınar
Niksar	Ülker
Trabzon	İnan
Samsun	XIX Mayıs
Sinop	Dıranaz
Sivas	IV Eylûl
Urla	Ocak
Yozgat	Bozok
Zonguldak	Karaelmas

Abone bedeli : Seneliği 120, altı aylığı 60 kuruştur.

Sahibi ve neşriyat müdürü Halkevi Başkanı Avukat Tevfik Aycan

Bursa Yeni Basımevi

Halkevleri
Türk Birliğinin
Kültür Kaynağıdır

10 Kuruştur.